MARS ET HISTORIA

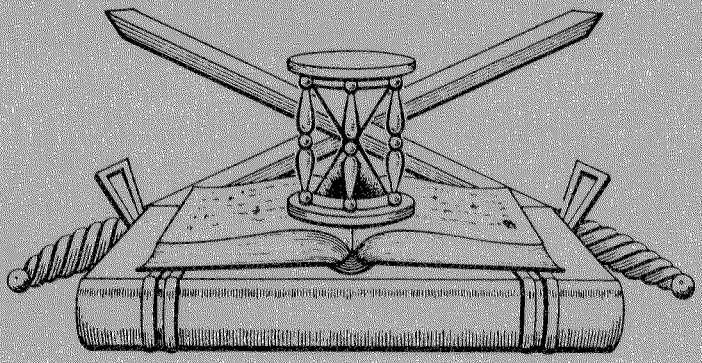

ORGAAN

VAN DE
NEDERLANDSE VERENIGING
TER BEOEFENING VAN DE
MILITAIRE HISTORIE

OPGERICHT 20 AUGUSTUS 1966

SAMENSTELLING VAN HET ALGEMEEN BESTUUR:

Voorzitter	:	F.L. Diekerhoff
Ondervoorzitter	:	J. Albarda
1e Secretaris	:	F.J. van Lier
2e Secretaris	:	H. Ringoir
Penningmeester	:	C.J. Kneppelhout
Archivaris	:	J.J.B.J. Bouvy
Leden	:	Jhr. D.J.H.N. den Beer Poortugael
		B.C. Cats
		W.F.K. Engelbrecht
		Mr. C.H. Evers
		C.A. Heshusius
		F.J.A. Lutz
		Drs. G.J.A. van Ojen jr.
		Mr. Ch.L.M. Schaepman

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:

Voorzitter	:	Oranje Nassaustraat 1, Geldermalsen, Tel. 03455-1773
Ondervoorzitter	:	Laan van Clingendael 121, 's-Gravenhage, Tel. 070-246843
1e Secretaris	:	Savelbos 325, Zoetermeer
2e Secretaris	:	Laan van Nieuw Oost-Indie 289, 's-Gravenhage, Tel. 070-839994
Penningmeester	:	Bremstraat 26, Den Helder, Tel. 02230-12153

Contributie bedraagt per jaar min. ƒ 20,00, te storten op giro 14700 van de Algemene Bank Nederland N.V. te Den Helder, ten name van 'Nederlandse Vereniging Militaire Historie' rekening nummer 58.72.29.101.

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERKKOMMISSIE:

Redactieadres: Columbusstraat 260, 's Gravenhage, tel. 462729
M. Boerma
C.A. Heshusius
E.W. van Popta.

SAMENSTELLING REDAKTIE-ADVIESKOMMISSIE:

F.L. Diekerhoff
Mr. C.H. Evers
Drs. G.J. van Ojen jr.
H. Ringoir.

AFDELINGSKORRESPONDENTEN: Zie binnenomslag van de achterzijde.

MARS ET HISTORIA

8e jaargang,
nummer 6,
maart 1974.

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K. B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire- en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

Bestuursmededelingen

Berichten van andere verenigingen

Militariade

Boekbespreking

Leiden 1573-1574 door J. Albarda

Het Afwikkelingscommando van de Koninklijke Landmacht, in Indonesië, (1950-1951), II, door M.L. van Ham

De nieuwe studie-afdeling "Vesting- en fortenbouw" door A.F. Lancker

De genealogie van het Regiment Verbindingstroepen door H. Ringoir

De uniformen van de Duitse Bundeswehr, (vervolg), door M. Talens.

-o-o-

Gevraagd: K.N.I.L. SOLDATENHOED, KOLBAK (artillerie of marechaussee), VELDMUTS (mobiele colonnes,) KWARTIERMUTS (gele rijders, ook van heden,) MARINIERSPET, INVASIEKOORD.

P. HASENBOS, Echternachlaan 626, EINDHOVEN.

-o-o-

In het januarinummer waarin het artikel staat over "Het Afwikkelingscommando van de Koninklijke Landmacht in Indonesië"zijn een aantal fouten geslopen.
Op pagina 14 onderaan staat tweemaal het jaar 1959. Gelieve dit te wijzigen in 1950.
Op pagina 15 middenin staat eveneens 1959. Gelieve dit te wijzigen in 1950.

MEDEDELING VAN DE PENNINGMEESTER

Contributie 1974

Indien u uw contributie voor het jaar 1974 nog niet hebt overgemaakt verzoek ik u dit te willen doen door storting op postrekening 2940790 t. n. v. : penningmeester Ned. Ver. beoefening militaire historie te Den Helder of op rekening bij de Algemene Bank Nederland te Den Helder nr. 587. 229. 101. De contributie bedraagt minimaal *f* 20, - -.

-o-o-

BESTUURSMEDEDELINGEN

Hoewel we nog wel even de tijd hebben maken we u alvast het volgende bekend.
Op zaterdag 19 oktober a. s. zal er een excursie worden gehouden naar 's-Hertogenbosch.
Het belooft een interessante dag te worden. Er zullen bezoeken worden gebracht aan de musea van het regiment van Heutz, de Genie en Wielrijders.

-o-o-

PROGRAMMA EXCURSIE NAAR ANTWERPEN op 27 april 1974

08. 00 u. Vertrek van Centraal Station Den Haag, i. p. v. station H. S. zoals in januarinummer werd vermeld.
08. 45 u. Vertrek -van het Motel bij rotonde bij Breda.
10. 00 u. Aankomst te Antwerpen, gelegenheid tot winkelen.
Alle deelnemers ontvangen een routeschets.
12. 00 u. Restaurant Coupe Glacie, de Keyserlei 12
Daarna wandeling naar 't Steen en bezichtiging van het museum.
17. 00 u. Vertrek van 't Steen.
18. 00 u. Aankomst motel bij Breda.
±18. 45 u. Aankomst Centraal station Den Haag.

-o-o-

Ledenwerving

Het bestuur streeft er actief naar om toch vooral zo veel mogelijk leden te hebben.
Meer leden brengen ook meer contributie binnen en dat is hard nodig in een tijd dat alles en alles duurder wordt.
De Vereniging heeft gelukkig - door gezond beleid - een sluitende begroting, doch het bestuur heeft meer pijlen op haar boog en al deze plannen kunnen uitsluitend worden waar gemaakt indien er nog meer leden komen.
Het is daarom dat het bestuur een dringend beroep op IEDER LID doet om een nieuw lid te werven (het mogen er natuurlijk ook meer zijn!)
Laat in gedachten eens uw vrienden, kennissen, relaties en familieleden de revue passeren. Klamp ze direct aan en maak ze lid.

Wijs daarbij op onze talloze activiteiten, bijeenkomsten, ruilbeurzen, excursies en ook op de brochure "Arsenaal". Als u een lid hebt, stuur dan gewoon een briefkaart aan de secretaris (adres: zie binnenzijde van ons orgaan) waarop: "Ja, ik heb een nieuw lid. Hij/zij heet . . . . . en het adres is . . . . . " Opgave kan ook per telefoon: zie de nummers in ons orgaan. Helaas kunnen wij het aanbrengen van veel nieuwe leden niet gaan honoreren met een drieweekse gratis droomreis naar Bali en zelfs niet met een zilver theelepeltje. Maar u kunt wel met gouden letters in onze erelijst komen . . . . . .

-o-o-

ZELF KLEUREN

Nog niet iedereen weet dat er bij het bestuur nog enige mapjes - een restant- aanwezig zijn met uniformbriefkaarten om zèlf in te kleuren. Het betreft hier een serie uniformplaten (vermoedelijk van de hand van Marinus Piepers 1771-1861) van het Koninklijk Hollandse Leger (circa 1808) met daarbij een practische handleiding hoe de details gekleurd moeten worden. De omtrekken zijn wel aangegeven doch de rest wacht op de zelfwerkzaamheid van de koper. U hoeft werkelijk geen artistieke aanleg te hebben om van het geheel een aantrekkelijke en vooral persoonlijke reeks te maken.
De kaarten kan men voor vele doeleinden gebruiken; ook om te verzenden als iets origineels. De naam onzer vereniging staat op de achterzijde gedrukt. Misschien iets voor ledenwerving? Of voor verjaardags- of nieuwjaarswensen. Er is maar één serie van acht stuks.
De mapjes hebben in het verleden twee gulden gekost. De restanten zijn nu verkrijgbaar voor ƒ 1, -- door storting op girorekening nr. 2855283 ten name van F. L. Diekerhoff te Geldermalsen onder vermelding van: . . . . . mapjes uniformkaarten. Wegens de beperkte voorraad worden de aanvragen in volgorde behandeld.

-o-o-

BERICHTEN VAN ANDERE VERENIGINGEN

Onze Nederlandse Vereniging voor Vlaggenkunde zal op 15 en 16 juni tezamen met de West-Duitse Vereniging i. o. in Munster (Westfalen) een vlaggen- en vaandelkundig weekend beleggen. Behalve enkele lezingen en bezichtiging van Münsterse vlaggen- en militair-historische bijzonderheden, staat een ontvangst door het gemeentebestuur in de bekende Vredeszaal van het Raadhuis op het programma.
In overleg met onze Duitse vlaggenvrienden is besloten ook aan belangstellende leden van de Ned. Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie bij dezen uitnodiging tot deelneming te doen toekomen. Aan de deelneming zijn geen kosten verbonden; ieder betaalt alleen zijn eigen reis- en verblijfskosten. Aangezien wij uiteraard willen proberen gezamenlijke reismogelijkheden te organiseren (bus of trein of autoos) en (billijke) logiesmogelijkheden te onderzoeken, zou een opgaaf van degenen die belangstelling voor deelneming hebben zo spoedig mogelijk gewenst zijn aan ons adres:
Huis "Midgaard" aan de Brink, Muiderberg, tel. 02942-1470, K. L. Sierksma, voorzitter.

PERSONALIA

Bij K. B. van 25 juni 1973 nr. 40 is verlof verleend tot het aannemen en dragen op de uniform, aan de adjudant i. b. d. van H. M. de Koningin, de eervol ontslagen generaal-majoor H. J. Amelink, van het Wapen der Koninklijke Marechaussee, van de onderscheiding van Commandeur in de Nationale Orde van Ivoorkust.
Aan ons medelid hartelijke gelukwensen!

Ons medebestuurslid, de heer B. C. Cats is per 1 november 1973 benoemd tot eerste luitenant van vakdiensten bij de K. L.
Wij zijn blij dat zijn enthousiasme en werklust hiermee beloond zijn en wensen hem dan ook van harte geluk met deze eervolle benoeming.

Bij K. B. van 23-10-1973 Nr. 62 is verlof verleend tot het aannemen en dragen op de uniform aan de kolonel W. H. van Haersma Buma, van het Wapen der Koninklijke Marechaussee, van de onderscheiding van Commandeur in de Orde van de Leeuw van Finland.
Onze welgemeende felicitaties!

Bij gelijk K. B. werd verlof verleend tot het aannemen en dragen op de uniform aan de eervol ontslagen kapitein P. S. Schuurman, van het dienstvak van de officieren van vakdiensten, van de onderscheiding Ridder in de Orde van de Witte Roos van Finland.
Ook hem bieden wij onze hartelijke gelukwensen aan.

Bij K. B. is benoemd tot Erekruis in de Huisorde van Oranje brigade-generaal b. d. J. K. H. de Roo van Alderwerelt, voorzitter van de vereniging "Oranje-Nassau-Museum" en een der oudste leden van onze vereniging. Onze gelukwensen, generaal!

Het algemeen bestuur geeft met leedwezen kennis van het overlijden van de navolgende leden:

Mr. P. L. J. M. A. MULLER, advocaat en procureur te Venlo, overleden op 26 november 1973.

H. AGERBEEK, luitenant-kolonel KNIL b. d. te Rijswijk (Z. H.), overleden op 2 februari 1974.

Mogen zij rusten in vrede!

-o-o-

MILITARIADE

Zijnde wetenswaardigheden met betrekking tot onze hobby's voor u bijeen gegaard door het secretariaat.

1. Reservisten-Bierkrüge

Het augustusnummer 1973 van het tijdschrift "Sammler-Journal" bevat een aardig artikel over de z. g. Reservistenkrüge, meestal prachtig versierde bierpullen met tinnen deksels, die werden aangemaakt ter gelegenheid van oefeningen voor de reserve dan wel bij vertrek na eerste opkomst. De oorsprong van het gebruik ligt omstreeks ± 1890, terwijl de bloeitijd met dikwijls zeer fraaie exemplaren ligt tussen 1905 en 1912.

Helaas ie er inmiddels veel namaak op de markt verschenen, die gelukkig tamelijk gemakkelijk te herkennen is aan het gladde oppervlak. De originele exemplaren voelen van buiten ietwat ruw aan, daar ze handbeschilderd zijn. De bierpullen zijn in originele staat tamelijk zeldzaam omdat ze niet alleen erg breekbaar zijn, doch meestal in familiebezit blijven en een zekere gevoelswaarde voor de betrokken familie bezitten. De prijzen van originele pullen liggen momenteel tussen ƒ 175, -- en ƒ 350, --. Voor namaakpullen wordt overigens toch nog tussen ƒ 150, -- en ƒ 200, -- gevraagd.

2. Boeken over militaire uniformen

Behalve in Nederland, dat al lang gelukkig mag zijn met een uitgave als Armamentaria (overigens, nummer 8 was weer grote klasse!), verschijnen er in alle mogelijke landen uitgaven over uniformkunde. Zo kwam ik in het bezit van een boek, geheten: "Das Heer Maria Theresias", een faksimile-uitgave van het Albertina-handschrift "Dessins des Uniformes des Troupes I. I. et R. R. de l'année 1762", uitgegeven en van verklaringen voorzien door Friedrich Kornauth, Edition Tusch Wenen. Het boek kost weliswaar DM. 160, -- maar het is dan ook werkelijk prachtig uitgevoerd en bevat een schat van gegevens met betrekking tot o. a. de troepen in de Zuidelijke Nederlanden, zoals b. v. de Niederländische Feldartillerie, ook wel Niederländische National-Artillerie genoemd, die een met rood afgezette wolfskleurige uniform droeg en garnizoen hield te Malines. Overigens was dat rood in werkelijkheid vuurrood, dus meer in de richting van oranje.
In Duitsland is Biblio Verlag (Osnabrück, Postfach 1949) begonnen met de uitgave van een serie boeken onder de titel "Das altpreussische Heer", Erscheinungsbild und Wezen 1713-1807. Ook hierbij zeer fraaie uniformkundige werken, zoals: "Urkundliche Quellen zur altpreussischen Uniformentwicklung", in twee delen, "Schrifttum und Bildmaterial zur Uniform-Entwicklung des altpreussischen Heeres 1701-1807" en in vijf delen "Ubersichten altpreussischer Uniformgestaltung". Het geheel wordt van wetenschappelijk commentaar voorzien door H. Bleckwenn. Tot slot zij nog vermeld, dat in Engeland aan de lopende band kleine practisch uitgevoerde uniformboekjes verschijnen in de Almark-serie, bij Osprey, bij Blandford en bij Arms and Armour Press. Laatst gesignaleerden zijn:

* French Napoleontic Line-Infantry 1796-1815. (Almark, ƒ 13,50)
* Uniforms of World War II. (Blandford, ƒ 11,75)
* The dress of the Royal Artillery. (Arms and Armour Press, ƒ 44,10)
" Frederick the Great's Army (Osprey, ƒ 9,75).

BOEKBESPREKING

De Uitgeverij "Tango", Doezastraat 1 te Leiden deed eind vorig jaar een aardig boek verschijnen "BOLLEN, FILLERS, OUWE STOMPEN". Een woordenboek van de Nederlandse soldatenfolklore door Henk Salleveldt. Als u de titel nog eens leest zult u ongetwijfeld kunnen raden welk lid van onze vereniging achter dit pseudoniem schuil gaat.
Ik reken mijzelf tot de wat ouderwetse mensen en gezien mijn leeftijd behoor ik daartoe. Wie schetst dus mijn verbazing toen ik mijzelf bezig zag met het recenseren van een boek dat krioelt van de schuttingwoorden.

Deze 160 bladzijden zijn inderdaad niet allen in salontaal geschreven, maar wel in eerlijke soldatentaal en hoe zou het ook anders kunnen?
Als ik mij mijn kostschooltijd in Voorschoten herinner komen gezegden en uitdrukkingen, die ik nu in dit boek tegenkom, ook voor in de vocabulaire die toen aldaar gebruikelijk was. Zij zijn m. i. dus niet specifiek soldaten uitdrukkingen maar meer taal die gebruikt wordt wanneer jonge, gezonde mannen c. q. jongens bij elkaar in een gemeenschap worden gebracht. Al met al een heel aardig en vooral leerzaam boek met vele illustraties en anecdoten en onmisbaar voor hen die het voorrecht hebben met onze soldaten om te gaan of die met hen in de naaste toekomst om zullen gaan. Ik denk hierbij o. a. aan de adspiranten op de K. M. A. en de K. M. S. De prijs van ƒ 12,50 is het zeker waard.
Wat de uitvoering van dit boek betreft ben ik minder verrukt. Nadat ik het nog niet geheel gelezen had lag het wel geheel uit elkaar. Om in de trant van het boek te blijven zou ik de uitgever willen zeggen: er had meer genaaid moeten worden en minder gelijmd. "A".

FRANSE MILITAIRE ARCHIEVEN

Wij ontvingen van het franse ministerie van defensie een kleine zakelijke gids (Guide des Archives des Armées) 38 bladzijden.
Daarin vindt men naast de diverse adressen ook de regels die van kracht zijn bij de contacten met deze archieven van land-, zee- en luchtmacht, alsmede die van de interkrijgsmacht instanties (o. a. gendarmerie) en de centrale materieeldienst (D. M. A.) en tenslotte de nationale- en militaire bibliotheken. Voor zoekers in de rijke franse militaire historie biedt het boekje een schat van informaties, tekst en uitleg; ook liefhebbers van kaarten vanaf de 17e eeuw. Men kan uitzoeken welke archieven wel of niet open staan voor het publiek en onder welke voorwaarden. Er zijn gegevens vanaf de tijd van het Ancien Régime en van alle oorlogen, ook in de kolonien.
Het boekwerkje is verkrijgbaar bij de franse staatsdrukkerij (Imprimerie Nationale) te Parijs onder nr. 7. 829030. 6.

DE RIJKSARCHIEVEN IN NEDERLAND - Kompleet in twee delen.
Uitgave 1973. Formaat 17 x 24 cm. Omvang 754 blz. Met uitvoerige registers.
Prijs ƒ 52, -- (per post ƒ 55, --). Bestelnummer 160-059-00

Graven in het verleden, op zoek naar de bronnen

Hertogen, prinsen, bisschoppen, kooplui, zeevaarders, geldschieters, huisvrouwen en adellijke joffers, zij allen leverden hun bijdragen tot de geschiedenis van de lage landen.
Fraai gecalligrafeerde charters met bijbehorende kaarten, waarin overeenkomsten werden opgetekend en grenzen werden vastgelegd, geven ons inzicht in de politieke geschiedenis van die dagen. Eeuwenoude huishoudboekjes, rekeningen, koopcontracten, dagboeken en testamenten geven een beeld van het dagelijks leven.
Al deze getuigenissen uit het verleden zijn - vaak na veel omzwervingen - terecht gekomen in de rijksarchieven, waar zij als kostbare kleinoden worden bewaard.
Lang niet iedereen weet dat deze archieven hun deuren wijd open zetten voor een ieder die belangstelling heeft voor het verleden. Niet alleen wetenschappelijke onderzoekers of journalisten kunnen er terecht.

Met evenveel hulpvaardigheid wordt een auteur, die op zoek is naar achtergrondmateriaal, een amateur-geschiedkundige die speurt naar stukken uit een bepaalde tijd, op weg geholpen. Maar ook de particulier die op zoek is naar de herkomst van een vreemde familienaam, naar de herkomst van een plaatsnaam of naar verwantschappen kan bij de rijksarchieven met zijn vragen terecht.
De Rijksarchieven herbergen meer dan duizend jaar vaderlandse geschiedenis.
Van de Noormannen tot dr. Willem Drees Sr., van de Verenigde Oost-Indische Compagnie tot de Souvereiniteitsoverdracht. Bovendien groeit de collectie dagelijks. De ministerraadsstukken van vandaag vormen weer het archief van morgen!
De duizenden meters archiefstukken bevinden zich deels in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag en verder her en der in de provincie. Het is natuurlijk ondoenlijk om zonder gids de weg te vinden in deze overstelpende hoeveelheid materiaal. Het archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie alleen al beslaat meer dan 1200 meter.
De zojuist verschenen uitgave DE RIJKSARCHIEVEN IN NEDERLAND geeft een overzicht van de inhoud van alle rijksarchiefbewaarplaatsen, bijgewerkt tot 1 juli 1972. Een zeer uitvoerig register van persoons- en plaatsnamen completeert deze gids.
Alle rijksarchieven beschikken voorts over inventarislijsten van de aanwezige collecties en over gegevens betreffende de vindplaatsen van bepaalde stukken en collecties.
Bij elk archief is een leeszaal waar de stukken kunnen worden geraadpleegd en waar deskundigen aanwezig zijn. Zij wijzen u de weg en dienen u van advies.
Bij het doorbladeren van de gids DE RIJKSARCHIEVEN IN NEDERLAND doet u de meest verrassende ontdekkingen.
Verschenen bij Staatsuitgeverij, Chr. Plantijnstraat, Den Haag.

LEIDEN 1573 - 1574 door J. Albarda.

Vierhonderd jaren zijn nu verlopen sinds het bekende beleg en ontzet van Leiden plaats vonden.
Op 3 oktober is het heden ten dage na al die jaren nog steeds feest in Leiden.
Men zou zich kunnen afvragen of het nog zin heeft deze dag uit 1574 nog steeds te herdenken.
Als u zich inleeft in het leed dat de bewoners van Leiden en andere Hollanders hebben geleden en wat zij hebben opgeofferd, bovendien wat het grote belang was van het behoud van de stad voor Prins Willem van Oranje en daarmede de bevrijding van ons land, dan zult u dit bevestigend beantwoorden.
Leiden werd in die jaren tweemaal belegerd. De eerste maal van 31 oktober 1573 tot 21 februari 1574. Alva had n. l. na de verovering van Haarlem (13 juli 1573) en de mislukte inname van Alkmaar (8 oktober 1573) een nieuw plan ontwikkeld voor de verdere verovering van de Nederlanden. Philips II verving hem echter begin december 1573 door de Spaanse veldheer Don Louis de Requesens, Groot Bevelhebber van Kastiliën.
Alva overleed in 1582 te Tomar in Portugal, vijfenzeventig jaar oud. Hij zou door zijn toedoen meer dan achttienduizend mensen in de Nederlanden hebben laten ombrengen.
De Requesens legerde zijn troepen op goedgekozen plaatsen om daarmede te beletten dat de steden zouden profiteren van de producten van het land.

Hierdoor zouden de steden door de honger gedreven zich op den duur moeten overgeven zonder dat hij slag behoefde te leveren.
De verovering van Haarlem en het daarop volgende beleg van Alkmaar hadden zulke grote verliezen opgeleverd, dat hij zich dit niet wederom kon permitteren.
Bovendien ontbrak het hem aan het benodigde zware geschut waarmede bressen in stadsmuren moesten worden geschoten alvorens men een aanval kon wagen.
Wel blijft het een vraag waarom de Spaanse veldheer Don Francisco de Valdez, die de opdracht had Leiden te veroveren, toen eenmaal de bevolking van de stad zwak, ziek en uitgeput was, niet op een nacht liet stormlopen. Het moest hem toen weinig moeite hebben gekost de stad in te nemen.

Misschien is het de invloed geweest van zijn Haagse vriendin Magdalena Moons. Zij heeft wellicht het vreselijke lot voor ogen gehad dat de bevolking na een verovering toenmaals onderging. Ook de verhalen over de gruwelen in Haarlem bedreven zullen haar nog vers in het geheugen hebben gelegen. Het is mogelijk dat zij heeft aangedrongen haar landgenoten dit lot te besparen. Najaar 1573 zond Alva de Valdez eerst naar Rijnland. Deze veroverde Den Haag, 's-Gravenzande, Vlaardingen en het fort van Maaslandsluis, waar Marnix van Sint Aldegonde gevangen werd genomen. Het hoofddoel was echter Leiden. Doordat Haarlem en Amsterdam in Spaanse handen waren leverde de insluiting van deze stad geen grote moeilijkheden op.
Leiden beschikte nog over de voorraden levensmiddelen die bestemd waren geweest voor Haarlem. Hierdoor is er tijdens dit eerste beleg geen of weinig gebrek geleden.
De Spaanse troepen trokken echter plotseling weg. Wat was n. l. het geval?
Lodewijk van Nassau, broer van Prins Willem I had in Duitsland een leger geworven van zesduizend man voetvolk en ongeveer drieduizend ruiters. De bedoeling was dat dit leger zou aansluiten bij dat van de Prins nabij Bommel, bovendien zou een leger uit Frankrijk ons te hulp komen. Hiervoor was Maastricht als ontmoetingspunt gekozen. Met deze legers wilde men de Spanjaarden uit Holland en speciaal rondom Leiden verdrijven.
Het was echter slecht geoefend en bewapend en vocht alleen als de soldij op tijd werd uitbetaald. Lodewijk trok met zijn leger noordwaarts langs de rechter Maasoever, de Spanjaarden onder Sancis d'Avila volgden hem, zonder dat hij dat wist, langs de linker Maasoever. Bij Grave trokken zij met behulp van een schipbrug over de Maas en versperden daarmede de weg naar de Betuwe. Bij Mook kwam het tot een treffen en in deze veldslag sneuvelden Lodewijk, 36 jaar oud en zijn broer Hendrik, oud 24 jaar. (14 april 1574).
Op de buitenmuur en ook in de kerk te Heumen werden voor hen gedenktekens aangebracht.
Hun broer Graaf Jan van Nassau was bij deze veldtocht niet aanwezig, hij was kort te voren naar Keulen gereisd om te trachten daar gelden los te krijgen voor de betaling van het krijgsvolk.
De troepen van de Valdez trokken wel rond Leiden weg maar namen geen deel aan deze veldslag. Toen Leiden op 21 februari 1574 vrij was, bevoorraadde de stad zich, ondanks waarschuwingen van de Prins nauwelijks, gedeeltelijk uit geldgebrek maar hoofdzakelijk uit ernstige nalatigheid. Sterker nog, men zond het garnizoen op 16 april weg en ook werden geen pogingen gedaan om de schansen om de stad, aan de Kaag en aan de Oude Wetering te slechten.

MAGDALENA MOONS.
FRANCISCUS DE VALDEZ.

Het gevolg hiervan was dat bij het tweede beleg Leiden vrijwel uitsluitend werd verdedigd door de eigen burgers hetgeen in die tijd van huurlegers nog een bijzonderheid mocht heten. Twee maanden is men vrij geweest. In de nacht van 25 op 26 mei 1574 keerde de vijand met 6 à 7000 man Spaanse, Duitse en Waalse troepen terug. Later zou deze sterkte nog worden opgevoerd tot ongeveer 10.000 man. Zij werden aangevoerd gedeeltelijk over land van het Utrechtse uit en gedeeltelijk met schepen uit Amsterdam over de Haarlemmermeer. De voorhoede onder Don Luis Gaytan verschanste zich in Leiderdorp.
Bij een verkenning door ongeveer dertig Leidse vrijbuiters sneuvelden enigen van hen. en hun hopman Andries Allertsz, de enige officier die de stad nog had, de rest werd teruggedreven. Vervolgens bezette de vijand Zoetermeer en Leidschendam en over Voorburg sloten zij zich aan bij de troepn die Den Haag gingen bezetten. Bij de Geestbrug wist hopman Nicolaas Ruichhaver de vijand zo lang op te houden dat de geusgezinden uit Den Haag kans kregen de stad te verlaten en uit te wijken naar Delft. In Den Haag werd Don Luis met gejuich ontvangen. Op 27 mei werd de insluiting voltooid. Van Haarlem uit bezette hij door de duinen Noordwijk, Rijnsburg en Valkenburg. In laatstgenoemd dorp was een schans bezet door vijf vendels Engelsen onder bevel van Eduard Chester. Bij de komst van de Spanjaarden weken zij uit naar Leiden, maar hier werden zij niet toegelaten. Aan 500 niet vechtende maar wel etende soldaten had men in de stad geen behoefte. Zij gaven zich toen over aan de Spanjaarden, slechts enkele die zich niet wensten over te geven werden in de stad opgenomen. Bij de schans bij de "Goudsche Sluis" en bij het versterkte Alphen toonden de Engelsen meer moed, driemaal moesten de Spanjaarden, onder Don Martin dÁjala, storm lopen en steeds werden zij met veel verliezen teruggeslagen, de vierde maal echter werd de bezetting uiteengedreven en de schans genomen. Hierbij kon de Hollander Gerrit van der Laan met nog enkele vrijbuiters naar Leiden ontkomen.
Vervolgens werden in het Zuiden de stellingen bij Maaslandsluis en Vlaardingen weer veroverd, hierbij sneuvelde Don Luis. Verder bezette de vijand de Hoornbrug, Pijnakker, Nootdorp, Schipluiden en het klooster Sion. Gelukkig mislukte de bezetting van de schans aan de Poldervaart tegenover Zwetbrug tussen Delft en Overschie; hierdoor bleef de verbinding tussen Delft en Rotterdam voor ons behouden. Op 26 juni liepen 27 Spaanse elite vendels storm op deze schans, zij stonden onder bevel van Julian Romero een der meest bekwame Spaanse officieren. Dit kostte hen vierhonderd doden en evenveel gewonden, de Geuzen verloren slechts twintig man.
De hele afsluiting van Leiden was echter niet ineens voltooid, nog tot in september konden boodschappers in en uit de stad komen, maar het werd wel steeds moeilijker en gevaarlijker omdat de insluiting steeds volmaakter werd. Aan de zijde van waar het ontzet zou kunnen komen, het zuiden,sloot een driedubbele linie van schansen en versterkte dorpen de stad in. Van de stad af gerekend liep de eerste van Leiderdorp met een boog om Leiden heen over Lammen naar Ter Wadding, een schans tussen Leiden en Valkenburg. De tweede linie werd gevormd door de versterkte dorpen: Leiderdorp, Zoeterwoude en Voorschoten.
De derde van Den Haag over Leidschendam naar Zoetermeer - Benthuizen - Hazerswoude - Alphen. Bleiswijk en Hillegersberg dienden als voorposten. Ook aan de noordzijde was de insluiting zó volledig dat aldaar evenmin levensmiddelen aangevoerd konden worden.

Deze linie liep van het fort aan de Dwarswetering over de Quakel naar de Voskuil nabij Oegstgeest. De totale insluiting bestond uit 62 schansen en 27 forten.
Dat het niet tot grote gevechten kwam lag aan de tactiek van de Spanjaarden.
Tijdens kleinere gevechten en uitvallen uit de stad ging het echter fel toe en gaf men aan beide zijde geen pardon. In de nacht van 29 juli werd door vrijbuiters en schuttersvendels de schans Boschhuizen bestormd, deze lag west van de stad. Bronkhorst, Gouverneur van de stad, had voor ieder vijandelijk hoofd 24 stuivers uitgeloofd. Bij deze aanval werd een soort handgranaat of Molotow-cocktail gebruikt, n. l. glazen flessen gevuld met kruit waarin een brandende lont. Bij deze aanval kregen de Leidenaars tien gewonden waaronder Kapitein van de Schutterij Bartholomees Havikszoon, hij werd met een draagbaar de stad ingedragen en overleed even later aan zijn verwondingen. Onder de Spanjaarden en Italianen telde men wel honderd doden. Een ander voorval is dat van de verovering van proviandschepen door de Leidenaars. Met bootjes voeren zij naar de Haarlemmermeer en overvielen proviandschepen uit Amsterdam.
De Spanjaarden waren door deze snelle en onverwachte actie volkomen verrast.
De buit was behoorlijk n. l. 300 hammen, 100 tonnen bier, $2\frac{1}{2}$ vat boter en $2\frac{1}{2}$ ton buskruit en bovendien zelfs goud, zilver en damast.
Hoe was het inmiddels in Leiden zelf gesteld? De stad had aanvankelijk broodgraan voor twee maanden, maar hield het uiteindelijk bijna vijf maanden uit. Voorraden waren er vrijwel niet en aanvoer was uitgesloten. Wel kon men nog gebruik maken van de tuinen die vlak onder de stadsmuren waren gelegen en van het vee dat daar graasde. Men wilde het vee zo laat mogelijk slachten omdat daarmede de melkvoorziening ook zou eindigen en de melk was juist hard nodig voor de vele zieken.
Degenen die in West-Nederland de hongerwinter 1944-1945 hebben meegemaakt kunnen zich wellicht een voorstelling maken hoe wanhopig de toestand uiteindelijk in Leiden werd. Bovendien kwam daar nog de pest bij die na $2\frac{1}{2}$ maand beleg uitbrak en waaraan ook honderden stierven. Men heeft het aantal doden berekend op 6000, zijnde de helft van de bevolking. Op 10 juli begon de rantsoenering van een half pond brood per dag, begin augustus die van vlees. Op 5 augustus werd een aanvang gemaakt met het bakken van moutkoeken, deze waren nauwelijks te eten.
Wij kunnen nog een vergelijking met 1940-1945 maken. De bevolking uit de omgeving van Leiden werd door de Spanjaarden gedwongen om "schans te graven"; zo had een boer uit Zoetermeer geweigerd voor de vijand te graven. Hij dook overdag onder in zijn roeiboot in het riet en kwam alleen 's nachts thuis om te eten, in de laatste weken vóór het ontzet moest hij echter dag en nacht in zijn boot blijven en zich voeden met zelf gevangen vis omdat de Spanjaarden in zijn huis waren ingekwartierd.
Een andere boer had zijn levensmiddelen in een groot vat in de grond gegraven.
De Spanjaarden trokken toen in linie over zijn erf en prikten met hun rapieren in de grond om te zien waar deze pas geroerd was. Ook werden mannen uit Zoetermeer gedwongen Spaanse soldaten over het meer te roeien. Toen zij midden in het meer waren werd de zwaar bewapende vijand overboord gezet en natuurlijk verdronken deze.
Niet iedereen was tegen de Spanjaarden. De z. g. "glippers", Spaansgezinden, berokkenden de Prinsgezinden evenveel kwaad als de Spanjaarden zelf.

Door fluistercampagnes, het verspreiden van valse geruchten en daadwerkelijke hulp aan de vijand trachtten zij de bevolking te beinvloeden en het stadsbestuur te bewegen de stad over te geven. Uit protest tegen het volhouden van de weerstand tegen de belegering en mede uit protest tegen de honger, legden de glippers een uitgemergeld lijk voor de deur van de burgemeester van der Werff.
Zo werd ook door de Amsterdamse ingenieur Bilhamer een volledige kaart van Leiden's omstreken met alle toegangswegen er op aan de Spanjaarden verstrekt. Jonker van Matenesse van Wybisma, een uitgeweken burger, speelde een voorname rol onder deze glippers.
De stad had in die tijd vier burgemeesters, drie waren lauw en hadden weinig neiging om het beleg lang vol te houden, dit waren Cornelis van Noorden, Cornelis van Zwieten en Jan Halfleiden. Alleen Pieter Adriaanszoon van der Werff, burgemeester sinds 17 mei 1573 en zijn trouwe gemeente-secretaris Jan van Hout, oud 31 jaar, waren en bleven standvastig onder de moeilijkste omstandigheden. Toen eens een oproerige menigte van wel driehonderd mannen en vrouwen van hem de overgave van de stad óf de uitdeling van voedsel eiste, sprak hij de volgende woorden: (4 blz. 106)

> "Mijn vrome Spits-broeders en Mede-borgers, eens heb ik eed gedaen den Vaderlande en deze Stad, dien hoope ik door hulp van den Gever alles goets standvastelijk te houden. Spyse heb ik niet, en moet dog eens sterven, op wat wijze is my om 't even, 't zy my de doot van vriend of vyand toekome: soo u mijn lighaem dan ter baet' strecken kan, rijt het t' uwen nootdruft onbeschroomlijk van een, en deelt so wijt als 't strecken mag, ik ben des getroost, en offer het vrijwillig de Gemene zaek ende uwe behoeften op. "

De leiding berustte verder bij de gouverneur van de stad namens de Prins, Mr. Dirk van Bronkhorst, een bekwaam man waar bovendien niet mee te spotten viel. Hij liet op 28 juni in de Breestraat een galg oprichten als waarschuwing aan hèn die aan muiten dachten of valse geruchten verspreidden. Hij stierf helaas op 6 september aan de pest; de moeilijkste tijd moest toen nog komen. Het was daarom voor de goede zaak een groot verlies. De nieuwe door de Prins voorgedragen commissarissen waren Johkheer Johan van der Does, Heer van Noordwijk en zijn oom Jacob, beide onwankelbaar trouw. Oom Jacob was echter te oud om daadwerkelijk de leiding op zich te nemen maar hij bleef een goede raadgever en een grote steun voor zijn neef. Deze was gelukkig zowel vlot met het zwaard als met de pen. Na het sneuvelen van Andries Allertsz werd hij militair bevelhebber van de stad. Bij de oprichting van Leidens universiteit in 1575 werd hij de eerste curator en bibliothecaris.
Wat gebeurde er intussen aan het ontzet van de stad? Dat er iets gedaan moest worden was voor iedereen duidelijk en dat er
geen geld genoeg was om een behoorlijk leger te werven waarmede de vijand te land verslagen zou kunnen worden was ook bekend. Er bleef maar één mogelijkheid over: het land om Leiden onder water te zetten en daarmede de Spanjaarden te dwingen Holland te ontruimen. Prins Willem had op de zitting van de Staten van Holland twee taken:
ten eerste, af te raden in te gaan op het herhaalde aanlokkelijke "algemeen pardon" van de Requesens.

PIETER ADRIAANSZ. VAN DER WERF
BURGEMEESTER VAN LEYDEN
in't jaar 1574.

JONGH. JOHAN VAN DER DOES,
HEER VAN NOORDWYK,
Bevelhebber der Burgerye van Leyden,
in t jaar 1574.

Zij die daar wel voor waren werden Pardonist genoemd, en
ten tweede, het ontzet van Leiden voor te bereiden en wel door de dijken van de Nieuwe Maas en de Hollandse IJssel door te steken en dat laatste met de meest mogelijke spoed. Dit plan had grote moeilijkheden en vele factoren die het slagen daarvan moesten waarborgen waren onzeker, n. l.

- hoe het land later weer droog te krijgen?
- hoe ver zou het land wel onderlopen, ver genoeg of té ver?
- welke wijkplaatsen bleven er over voor mensen en dieren die nu het onder water te zetten land bewoonden?
- zou het water wel tot Leiden komen, lag de stad niet te hoog?
- zouden de vaartuigen die de Geuzen moesten vervoeren niet te veel diepgang hebben?

Tegenstanders zeiden dat Leiden en Rijnland hoger lagen dan Schie- en Delftland en dat het water nu eenmaal niet omhoog kon klimmen. Voorstanders echter voerden aan dat de Staten toch niet voor niets half Holland onder water zouden zetten als er niet de zekerheid was dat daarmede Leiden kon worden gered. De bevolking offerde zich hiertoe op en werd in deze opoffering verenigd. De rijken doordat hun vruchtbare landerijen en boomgaarden door het zoute water werden overstroomd en voor lange tijd onbruikbaar waren, de armen omdat hun hoeve verloren ging met alles wat er in stond; alleen het vervoerbare konden zij redden. Om het plan te doen slagen was nodig een harde noordwesten wind die samenviel met hoogtij en dit zou voorlopig in deze snikhete zomer waarschijnlijk niet spoedig voorkomen. Een warm voorstander van het plan was de landsadvokaat Paulus Buys, door wiens toedoen Leiden zich in 1572 voor de Prins had verklaard. Fruin schrijft over dit plan (blz. 90):

> "Het was een waagstuk; het wel of kwalijk slagen hing van onvoorziene omstandigheden af. Het al om het al op het spel zetten, was in dien tijd de leus van onze kloekmoedige voorvaderen. Hun was de vrijheid van denken en geloven, het volksbestaan, de onafhankelijkheid, de zelfregering het hoogste goed niet alleen, maar het eenige goed, het al. Om dat te behouden was geen prijs te hoog en geen waagstuk te vermetel. Zij hebben alles op het spel gezet - en zij hebben alles gewonnen. Een les en een voorbeeld voor alle tijden."

Hoe treffend is deze laatste zin nog steeds van toepassing, ook op de tijd van heden; laten wij dit nimmer vergeten.
Op 30 juli gaven de Staten toestemming om de dijken door te steken. "Beter bedorven land dan verloren land". Toen de beslissing eenmaal genomen was, werd met voortvarendheid aan de uitvoering gewerkt. De Geuzen uit Zeeland werden door de Prins opgeroepen.
Het bevel over de vloot werd opgedragen aan Louis de Boisot, die zich naar Rotterdam begaf om met de Prins de grootte van de vloot, de uitrusting en het soort van schepen te bespreken. In Rotterdam, Gouda en Delft werden een paar honderd platboomde schuiten, plempen of pramen geheten, met geringe diepgang gereed gemaakt. Deze waren bestemd voor het vervoer van soldaten, krijgsuitrusting en voedsel. Verder kwamen er zeventig galeien met een wat grotere diepgang, $1\frac{1}{2}$ a 2 voet en sterker van bouw.

Hierop werden 3 of 4 soms 5 kleine vuurmonden, de z. g. gotelingen, geplaatst. Daarnaast werden in Rotterdam nog zeven grotere schepen, kromstevens geheten, klaar gelegd. De boten werden bemand door de Geuzen, zeer wilde lieden, gehard in het gevecht, die niemand of niets spaarden maar wel gediciplineerd waren en die de bevelen van hun chefs opvolgden. Sommige van hen hadden op hun muts metalen halve maantjes met opschrift: "Liever Turx dan Paus". Het krijgsvolk bestond niet alleen uit Geuzen en Nederlandse pioniers maar ook uit Walen en Fransen. De eerste onder Kolonel de Noyelles, de Fransen onder Kolonel La Garde. Op de vloot bevonden zich ook Nederlandse edelen en aanzienlijke burgers als vrijwilligers, o. a. de Heren van Boetselaer van Carnisse, Guillaume de Maulde Sieur de Mansart en de 27-jarige Haagse advocaat Johan van Oldebarneveldt.
Bij plakaat van 1 augustus moesten allen die in de drie waterschappen woonden en zover men niet in besloten of beschanste plaatsen woonden binnen acht dagen met have en vee naar een stad of sterkte onder gehoorzaamheid van de Prins gaan. Het termijn werd kort daarop met nog eens acht dagen verlengd.
Op 1 augustus ving het werk aan met het doorsteken van de Ysseldijk, hierbij hielden de Statenleden Jhr. Willem van Palestijn en Jhr. Daniel van Wijngaarden toezicht.
Op 3 augustus was de Prins met de landsadvocaat Mr. Paulus Buys zelf aanwezig bij het doorsteken van de Maasdijk aan beide zijden van het dorp Capelle. Tussen Gouda en Ysselmonde werden zestien grote doorgravingen gemaakt. De prins was toen reeds ziekelijk, hij zag er mager en koortsig uit, een voorloper van de ernstige ziekte die hij omstreeks 10 augustus zou krijgen. Deze ziekte liet zich toen ernstig aanzien, werd hoofdzakelijk veroorzaakt door moedeloosheid en door de onzekerheid omtrent het lot van zijn broers Lodewijk en Hendrik. Na de slag bij Mook had hij nog steeds geen bericht van hen. Bovendien leed hij aan malaria veroorzaakt door de moerassen rondom Rotterdam en daar kwam nog bij dat het een zeer hete zomer was.
In Leiden verliet op 27 augustus een stel vrijbuiters de stad. Zij waren teleurgesteld, hadden té weinig te doen, strooptochten buiten de stad was onmogelijk geworden en zij misten ook zo erg hun bier. Zij leverden hun vaandel in, kregen paspoorten en zagen kans ongemerkt door de Spaanse linies te komen.
Inmiddels was in Leiden het gerucht doorgedrongen dat de Prins ernstig ziek was en misschien al wel was overleden. Een deputatie uit de bevolking bestaande uit Jan Claesz. Roosz, de waard uit de herberg "In den Hoyberch" uit de Breestraat, Fransz Cornelisz, een bakker en Cornelisz Evertsz, een slager zag eveneens kans om op 28 augustus ongemerkt naar Rotterdam te komen. Zij wilden de Prins persoonlijk bezoeken en zien wat er nu wél en niét waar was van de geruchten. Zij vonden de Prins zwaar ziek. Toen deze echter hoorde dat Leiden het nog wel even kon volhouden fleurde hij wat op en eigenlijk begon van dat moment af de genezing. De Prins werd behandeld door de geneesheer Peter Foreest een specialist in voedingsleer, overgekomen uit Alkmaar. In de nacht van 29 op 30 augustus keerde de deputatie in Leiden terug. Zij stelden de bevolking gerust. Zij toch hadden met eigen ogen alle maatregelen tot redding gezien, maar zij verzwegen de ernstige ziekte van de Prins. Even keerde de vreugde terug in de stad. Met grote lantaarns aan de, uit de 14e eeuw daterende, St. Pancrastoren werd aan Delft bekend gemaakt dat de deputatie behouden was teruggekeerd.
Begin september zag het er naar uit dat het plan zou mislukken. Het water steeg onvoldoende.

Wel zag Delft er uit als een eiland volgepakt met daklozen en vluchtelingen van het platteland, maar er stond nog steeds te weinig water op de landerijen om er te kunnen varen; men schoot dus niet erg op. Tegen de avond van 5 september liet Boisot een proefvaart, tevens verkenning, houden. Men moest onderzoeken waar de eigenlijke aanval zou moeten plaats vinden. Hierbij kwam het tot enige schermutselingen nabij Bleiswijk.
De nood in Leiden steeg echter met de dag, velen vielen op straat dood.
Op 4 september zond de Valdez een dreigbrief naar de stad waarin hij waarschuwde voor alle verschrikkingen als men zich niet overgaf. Op 6 september werd een grote vergadering belegd. Hierbij waren aanwezig: de vroedschap, de edelen, de aanzienlijke burgers en de kapiteins en wachtmeesters der schutterij. Deze laatste twee groepen bleven met de Heren van der Werf en van der Does, ondanks de aandrang der meerderheid tot toegeven en onderhandelen met de vijand, de zaak van de Prins trouw. In hun voordeel was de ruzie tussen de Valdez en de stadhouder over Holland en Utrecht, de burger Don Ferdinand de Lannoy.
Zij misgunden elkaar de eer van de capitulatie van Leiden. Op 8 en 10 september werd binnen de stad wederom vergaderd, de meerderheid was voor een capitulatie, maar toen Jan van Hout, de secretaris, naar de namen vroeg wie er nu eigenlijk er voor en wie er tegen waren, aarzelde men zich op te geven als voorstander. Besloten werd brieven aan Lannoy te zenden. De capitulatie was dus uitgesteld maar veel heeft het toen niet gescheeld; uiteindelijk zou men wachten op bericht van de Prins.
Op 10 september verliet Boisot met zijn geuzenvloot Rotterdam. Voorzover de boten door ondiepten niet konden varen werden deze door de mannen, staande in het water, hierover heen getrokken want men moest nu vooruit. De eerste hindernis was de "Landscheiding", een hoge dijk die reeds dateerde van voor 1313 en die juist was aangelegd, van Leidschendam naar het oosten, met het doel het land tegen overstromingen te behoeden. Het kwam tot een licht gevecht met de Spanjaarden die uit Zoetermeer en Wilsveen waren gekomen.
Op 11 september werd deze dijk veroverd en 's nachts doorgestoken. In Leiden had men de kanonschoten gehoord. Nog steeds kwam het water niet hoog genoeg opzetten. Achter de Landscheiding liep parallel daaraan nog een dijk, de Groeneweg geheten. Deze was dus nu aan de beurt om veroverd te worden. Gelukkig werd hij niet verdedigd zodat het geen moeite kostte deze te bezetten en door te steken. Hierop volgde de derde parallelweg, de Voorweg, en hier was het dat de Valdez zijn verdediging had ingericht met 3000 man en enig geschut. Een moeizaam gevecht brak los. De opstelling van de kanonnen op de schuiten was primitief, de terugloop deed de planken spijten en beschadigde de boten. Vaak kon men niet behoorlijk richten en werd maar op goed geluk geschoten. De Voorweg was zo sterk ingericht dat de Geuzen met hun klein kaliber geschut onvoldoende konden inbrengen. Men had zwaarder geschut nodig, maar dit betekende meer gewicht en dit betekende weer meer diepgang. Het belegeringsgeschut was wel aanwezig maar uiteraard niet ter plaatse en ook niet de daarvoor benodigde boten. Het aanschaffen en geheel gereed maken van deze boten duurde weer 4 à 5 dagen.

In de nacht van 15 op 16 september kwamen uitgezonden boodschappers in Leiden terug. Het werd steeds moeilijker boden te vinden die de stad durfden te verlaten, maar door de honger gedreven waren deze er nog wel.

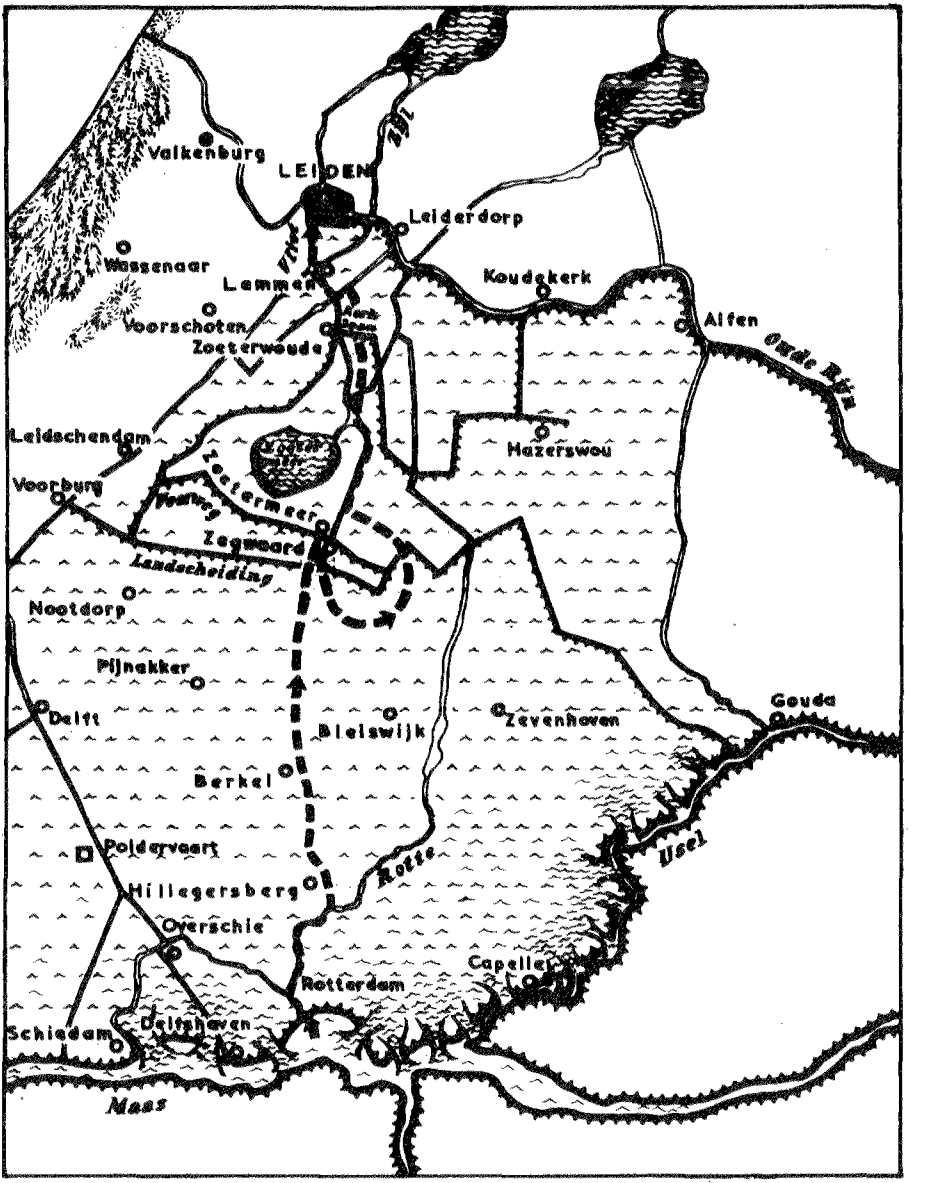

OVERZICHT VAN HET GEÏNUNDEERDE GEBIED

Vaarroute der Geuzen

Dijken

Plaatsen waar water werd doorgelaten

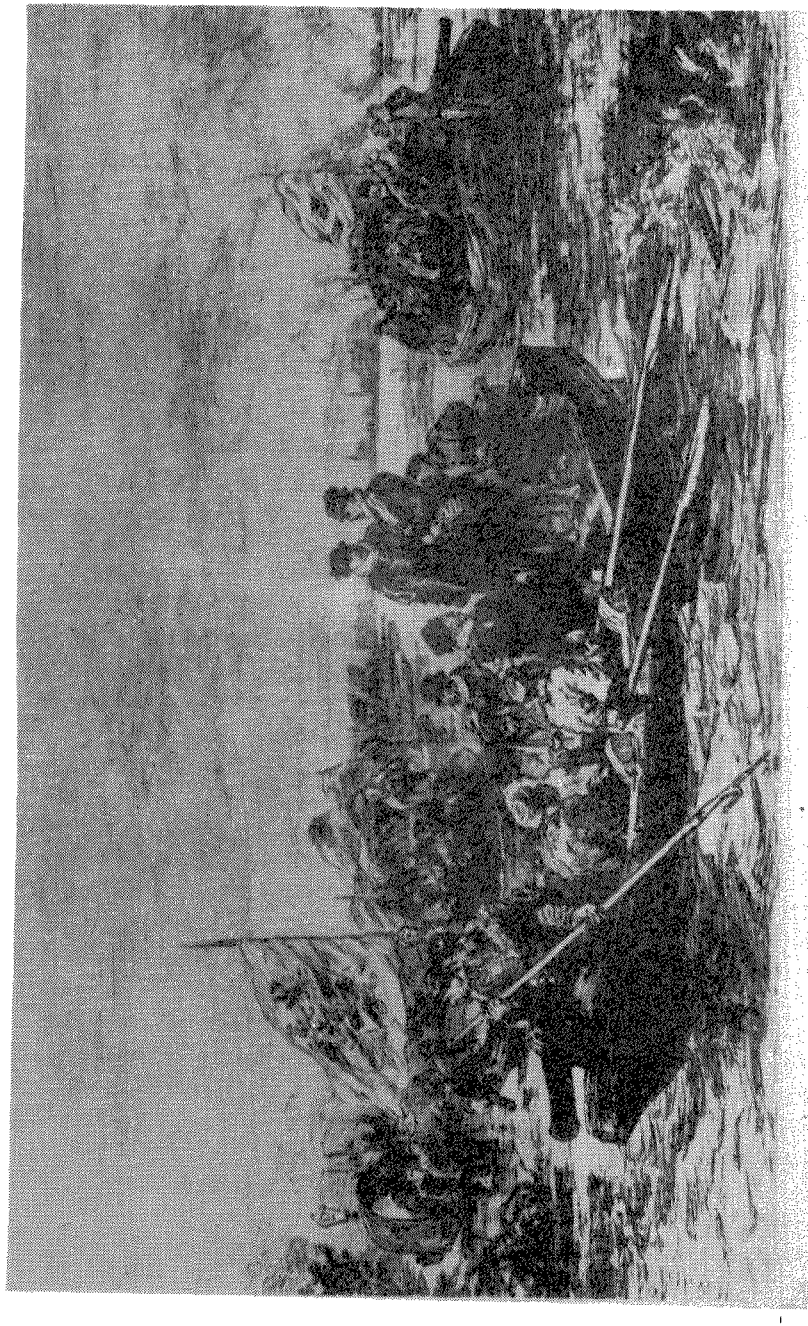

Moeilijker was het echter om van hen de zekerheid te verkrijgen dat zij ook weer zouden trachten in de stad terug te keren. Zij hadden brieven van de Prins bij zich. Deze bevestigden dat inderdaad op 11 september de Landscheiding was veroverd en doorgestoken en dat de Prins' gezondheid goed vooruit ging. In deze brieven werden bovendien de Heren van der Does benoemd tot commissarissen in de plaats van wijlen Heer Bronkhorst. Door deze brieven was de moed van de burgers teruggekeerd, men dacht niet meer aan opstand. De uitgeputte lichamen kregen als het ware weer meer kracht. Toen ontstond het gezegde: "Leiden behouden is Holland behouden".

Op 16 september keerde La Garde terug met de geschutsmeester Asseliers met vier platboomde korenschuiten elk met een z. g. "halve kanon" met een dracht van ruim 600 meter, een gewicht van 2200 kg en dat kogels van 26 pond kon verschieten. De boten waren ingericht met dubbele planken als borstwering en daartussen natgemaakte netten.

De volgende dag, 17 september, was alles tot de aanval gereed. Er ontstond een hevig gevecht waarbij al het geschut met dat van de vijand vuurde, men kon het in Leiden wederom horen. Tegen de middag braken de Geuzen het gevecht af om te beraadslagen waar men beter kon aanvallen, want hier kwamen zij er niet door.

Mr. Pieter Wasteel, namens de Prins "raad" in het leger, ging in de richting Zoetermeer inlichtingen inwinnen. De scheepstimmerman Wolfert Adriaansz. gaf op 19 september advies om niet uit Delftland maar uit Schieland in Rijnland binnen te dringen.

Door het steeds stijgen van het water waren de Spanjaarden hevig verontrust geworden en stonden de Geuzen er veel beter voor dan zij wel dachten. Op 18 september gingen de eerste Spanjaarden bij Noord-Aa op de vlucht. In Leiden had men intussen na de brieven met de aanstelling van de Heren van der Does niets meer gehoord, behalve het kanongebulder op 17 september en na een lange pauze op 21 en 22 september opnieuw.

De Geuzen vielen nu onder Bouchard aan op Zegwaard en onder Citadelle op Benthuizen. De Duitse bezetting zocht toen hogere, dus drogere, gronden op en op 20 september, de volgende morgen dus, konden beide plaatsen worden bezet. De Spanjaarden ongerust door deze doorbraak en mede door het nog steeds stijgende water, ontruimden op dezelfde dag de buitenste linie en weken terug op Zoeterwoude. De Geuzen bezetten toen Zoetermeer met drie vendels, het geheel onder commando van kapitein Cret. Op 22 september kon de Voorweg worden doorgegraven, maar nog steeds kwam het water niet hoog genoeg, men had 18 duim nodig om ongehinderd te varen. Het water steeg toen nog maar nauwelijks tot 6 duim.

In Leiden ging men op 22 september voor het eerst over tot het slachten van paarden. De melkkoeien werden nog even gespaard, men had de melk zoals gezegd hard nodig voor de vele zieken. Het rantsoen voor één persoon voor vier dagen was in begin september al gesteld op 2 pond vlees, been en afval inbegrepen. Later werd het verruimd tot 3 dagen. Verder at men de aanwezige katten en honden op en indien men ze kon vangen ook ratten en muizen. Wingerdbladeren werden gekookt met zout en paardenvet. Kraamvrouwen kregen $\frac{1}{4}$ beschuit per dag; bier werd gebrouwen uit haverdoppen en wijnruit, men ging zelfs over tot het eten van paardendarmen.

WILLEM CORNELISZOON,
1574 vernoemd
DUIVENBOODEN.

Na het schieten op 22 september had men maar weinig meer gehoord. Wel zag men in de verte de Geuzenvloot maar van een eigenlijk gevecht merkte men niets. Op 25 september zag men kans postduiven uit de stad te brengen naar Delft. Door de volkomen afsluiting van de stad werd de verbinding met de Prins steeds moeilijker. Wel had men nog enige verbinding door middel van vuurpijlen maar dat was dan ook alles. Toen kwam Willem Cornelisz op de gedachte zijn postduiven heimelijk naar Delft te smokkelen. Willem had er acht en hij stelde deze ter beschikking hoewel hij ze eigenlijk bestemd had als voedsel voor zijn oude moeder. Het is inderdaad gelukt deze in Delft te brengen.
Willem, die vaandrig was bij de schutterij en tevens organist van de St. Pieterskerk, werd op 3 oktober 1578 beloond. Behalve de gouden draagpenning die hij reeds van het stadsbestuur had ontvangen, kreeg hij nu van hen de familienaam van Duyvenbode en een geslachtswapen. Dit stelde voor de twee gekruiste sleutels van het wapen van Leiden in rood op een zilveren schild met in de vier kruispunten een blauwe duif. Dit wapenschild is heden nog te zien in de gevel van het Rapenburg no. 94. Hij stierf op 10 november 1616 op 74-jarige leeftijd en werd in de St. Pieterskerk begraven. Op 28 september werden voor het eerst stukken gezouten huiden uitgedeeld om op te kauwen. Die avond keerde de eerste duif terug, de Prins was die dag zelf op de vloot, maar veel kon hij ook niet doen.
Eindelijk kwam de redding. Op 29 september woei er een felle noordwesten wind die het water naar binnen joeg en het land verder onder water zette. Bovendien viel op 1 oktober hoogtij samen met deze wind. Het water steeg nu tot 3 voet, de boten kwamen vlot, men kon weer varen. Op de 29e kwam een tweede duif Leiden binnenvliegen. In de nacht van vrijdag 1 op zaterdag 2 oktober vielen de Geuzen aan op de Kerklaan, die veroverd werd en op vele plaatsen werd doorgestoken. Bij de schans bij Zoeterwoude kwam het nog tot een treffen maar spoedig vluchtten de Spanjaarden. Op 2 oktober was het water aan de andere zijde van de Kerklaan nog niet hoog genoeg gestegen om ongehinderd overal te kunnen varen, maar de Geuzen wilden niet langer wachten en sjouwden en sjorden de boten als het nodig was, staande in het water, over de ondiepten.
In de nacht van 2 op 3 oktober stortte een deel van de stadsmuur van Leiden nabij de Koepoort in. Gelukkig werd dit niet door de vijand benut, die had toen makkelijk de uitgeputte stad kunnen overrompelen. Nog één schans was in Spaanse handen, de schans bij Lammen. 1). Op 3 oktober maakte men zich in de stad gereed om een aanval te doen op deze schans. Het was er echter zo wonderlijk stil dat men een list vermoedde. Cornelis Joppenzoon, een weesjongen, had in de afgelopen nacht aldaar veel beweging gezien en ook fakkellicht. Hij bood aan te gaan kijken. Hij verliet de stad, op enige afstand gevolgd door twee vrijbuiters, kwam bij de schans, verdween er in . . . . . angstige spanning bij de toeschouwers op de stadsmuur. Even later kwam hij er uit en zwaaide met zijn muts, de schans was leeg. De commandant van deze schans, kapitein Borja, had van de Valdez opdracht gekregen terug te trekken en geen aanval af te wachten om zodoende zijn mensen te sparen. De Valdez was n. l. op de hoogte van de voorgenomen aanval op deze schans doordat een van de postduiven met een brief waarin de aanval beschreven was, in zijn handen was gevallen. Cornelis vond in de schans een koperen pot met hutspot. Hierdoor is de traditie geboren dat men op 3 oktober in Leiden en in vele Nederlandse gezinnen hutspot eet.

Uiteraard was de toenmalige hutspot zonder aardappelen, want deze, hoewel reeds door de Spanjaarden uit Chili en Peru ingevoerd, werden pas midden 18e eeuw ons volksvoedsel. Men at toen hutspot van rundvlees en pruimen.

De Geuzen kwamen met hun levensmiddelen aan bij de Koepoort. Leiden was ontzet, Holland was gered. Door de krachtsinspanning van Zeeuwse matrozen, Franse soldaten, pioniers en roeiers uit Holland, van de Prins, de Staten van Holland, de burgers uit Gouda, Rotterdam, Dordrecht en andere Hollandse steden en de gewone man uit Leiden was dit volbracht; zij allen hielden het vier maanden vol. Niet te beschrijven was de vreugde. Het was zondagmorgen, de menigte ging naar de, uit 1121 daterende, St. Pieterskerk waar de 82-jarige Pieter Cornelisz een dankdienst hield. De Prins was op deze zondag in Delft. Hem bereikte het blijde nieuws door zijn hellebaardier Hans van Brugge toen hij in de kerk zat. Hij liet het bericht van de kansel voorlezen. Binnen 24 uur was hij zelf in Leiden. Hij nam zijn intrek bij Dirk Jacobsz. van Montfoort op het Rapenburg waar hij tien dagen bleef om alles te regelen, ondermeer werd door hem het stadsbestuur gereorganiseerd en wat men nu noemen zou "gezuiverd". Leiderdorp was toen nog sterk bezet door de vijand maar deze week al spoedig uit, richting Alphen, dat zelf ook spoedig ontruimd werd. Wel bleven de Spanjaarden nog tot november in de duinstrook, o. a. bij Ter Wadding, een half uur gaans van de Wittepoort. Als bijzonderheid is nog te vermelden dat de wind reeds op 4 oktober draaide en met zoveel kracht het water weer naar de zee terugdreef dat het zelfde jaar het land droog viel en er enig vee op kon worden geweid.
Zoals bekend mocht de stad als beloning kiezen tussen enige maanden vrij van belasting of het verkrijgen van een universiteit. Gelukkig werd het laatste gekozen. Op 6 januari 1575 ontving Leiden het octrooi der oprichting van zijn universiteit in naam van . . . . .
Philips II op voordracht en "advys van onsen lieve Neve, Ridder van onser Ordere, (Gulden Vlies) Wilhelm Prince van Oraingien, Grave van Nassau etsc. . . . . ."
Op 8 februari 1575 had de inwijding plaats. De universiteit werd gevestigd in het voormalig klooster van de Witte Nonnen op het Rapenburg. Marnix van St. Aldegonde reisde naar Duitsland, o. a. naar Heidelberg om hoogleraren te werven, hetgeen hem weinig moeite heeft gekost.

1) Heden ten dage is op deze plek een stationnetje van de Nederlandse Spoorwegen dat heet: "Leiden-Lammenschans".

Enige bijzonderheden over personen die u in de voorgaande bladzijden bent tegengekomen.

Mr. Dirk van Bronkhorst.
Gouverneur van de stad en vertegenwoordiger van de Prins, een trouw aanhanger van hem. Beinvloedde de stemming in de stad ten goede door optimistische geluiden te laten horen in zijn toespraken. In 1572 had Lumey hem aangesteld tot raadsheer in het Hof van Holland. Zijn titels luidden: Raad ordinaris in den Hove van Holland en Commissaris gesteld bij zijn Vorstelijke genade binnen Leiden, zowel ter zake den krijgshandel als de politie aangaande.
Louis de Boisot, Heer van Ruart.
Hij genoot het volle vertrouwen van de Prins. Was ook een der oudste edelen van het Compromis.

Zu PAG. 92
ENDE SPIT DE LAMEN
LIVER TVRCX DAN PAVS
A. Delfos fecit

Hij was kort voor de Bartholomeusnacht (24 augustus 1572) naar Frankrijk gereisd met brieven voor de Coligny. Hij werd gevangen genomen en langdurig gevangen gehouden. Na terugkeer kreeg hij het opperbevel over de vloot in Zeeland als opvolger van de overleden Admiraal Bouwen Ewouts. Als beloning voor zijn aandeel in het ontzet van Leiden kreeg hij een gouden gedenkketen met penning.

Jonkheer Jan van der Does, (Janus Douza), Heer van Noortwijk.

Commissaris van de Prins. Geboren in 1544 en overleden te Leiden in 1604 aan de pest. Was gehuwd met Jonkvrouw Elisabeth van Zuylen. Zijn oom Jacob stierf in 1577.

Pieter Adriaansz. Vermeer, bijgenaamd Zeemtouwer naar het bedrijf dat hij uitoefende, n. l. de handel in huiden en zemenvellen, ook genoemd van der Werff. Hij was een persoonlijke vriend van de Prins. Burgemeester van Leiden. Zoon van Adriaan Maartensz. Vermeer, die in 1537 te Haarlem de marteldood stierf en van Clara Claasdochter.

Jan van Hout, stadssecretaris. Hij was vóór 1568 al stadssecretaris. Van 1569 tot 1572 was hij echter in ballingschap in Oost Friesland. Hij keerde in 1572, toen Leiden tot de Prins overging, terug en kreeg weer zijn oude functie.

Hij nam dit ambt over van Toy van Broekhoven die toen benoemd werd tot dijkgraaf en baljuw van Rijnland. Hij was wat kort aangebonden en kon heftig uitvallen, maar hij was een grote steunpilaar voor de Prinsgezinden tijdens het beleg.

George van Montigny, Heer van Noyelles.

Gouverneur van de stad tijdens het eerste beleg. Een wildebras die zich meer vermaakte met wijntje en Trijntje dan met het bestuur van de stad. Hij werd dan ook na het eerste beleg op een nette wijze weggepromoveerd. Wij zien hem in een betere rol als hij met de Geuzen meestrijdt voor het ontzet van de stad. Later ging hij echter met de z. g. "malcontenten" over naar de Spaanse kant.

Kolonel La Garde

Een Parijzenaar en commandant van een regiment Franse harquebuziers. Zijn ondercommandanten waren de Kapiteins Du Crest, de Catheville, Durant en Oultron. Hij bleef tot aan zijn dood trouw aan de zaak van de Prins. Hij was tevens een goed diplomaat. Als beloning kreeg hij een som geld. In 1582 bij de inname van het kasteel te Vierzel sneuvelde hij.

Mees Havikszoon.

Hij was aanvoerder van een vendel schutters. Hij was de man die gezegd zou hebben: "één arm om te eten, één arm om mee te strijden, zo lang wij die nog aan het lijf hebben denken wij aan geen overgaaf".

Don Francisco de Valdez,(Boldez, Baldeus)

Spaans veldheer in de rang van Maestro de Campo. Hij vestigde zich in Den Haag. Hij had voordien in 1546 in Duitsland gediend en in 1550 in Afrika. Hij schreef een boek over de plichten van de post van Sargento Maior. Het is niet zeker of hij later nog met Magdalena Moons is getrouwd. Hij behoorde niet tot de aanzienlijke Spaanse families. Bij zijn aftocht schreef hij in het latijn op de kaart van Leiden: "Vaarwel stad, vaarwel geringe sterkten, om het water zijt gij verlaten, niet om het geweld der vijanden".

Bronnen:

1. "Het Beleg en Ontzet der Stad Leiden in 1574", door Prof. R. Fruin. Uitg. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage 1874.

2. "Van Opstand tot Koninkrijk", door Dr. R. H. Bremmer.
Uitgave Buyten & Schipperheyn, Amsterdam 1969.
3. "Leidens Ontzet" door D. Wijnbeek, vierde druk. Uitg. Born's uitgeverij N. V. Assen 1948.
4. "Oorspronckelijke Beschrijving van de vermaerde Belegering en 't Ontzet der Stad Leiden", door Adrianus Severinus. 5e druk. Uitg. Wed. A. Honkoop & Zoon, Leiden 1674.

-o-o-

N. B. Gaarne wil ik hier mijn dank betuigen aan enige Heren werkzaam op de Sectie Krijgsgeschiedenis van de Koninklijke Landmacht voor de hulp die zij mij geboden hebben bij het tot stand komen van dit geschrift.

J. ALBARDA.

-o-o-

HET AFWIKKELINGSCOMMANDO VAN DE KONINKLIJKE LANDMACHT IN INDONESIË (1950-1951), (II), door M. L. van Ham

Commandowisseling

Omstreeks de jaarwisseling 1950/1951 vertrokken de generaals-majoor Alons en Scheffelaar naar Nederland. Hun beide functies werden op 1 januari 1951 overgenomen door kolonel A. van Santen. Hij was de laatste Nederlandse troepencommandant in Indonesië die begin juni 1951 naar Nederland terugkeerde.

De taak van het afwikkelingscommando

Als opvolger van het Commando Nederlandse Landstrijdkrachten moest het Afwikkelingscommando de resterende Nederlandse en Indonesische KL-militairen met gezinnen (ca. 57. 000 personen) geheel afhandelen in de periode augustus 1950 - juni 1951. Zoals gezegd moest deze afwikkeling geschieden in overeenstemming met de RTC-overeenkomsten en volgens de daarin opgenomen: "regelingen betreffende Nederlandse landstrijdkrachten in Indonesië na de souvereiniteitsoverdracht". Het zou te ver voeren deze regelingen in extenso te behandelen. Kort samengevat kwam het hierop neer:

a. voor de Nederlandse KL-troepen en individuele KL-militairen en voor de Nederlandse ex-KNIL-militairen met gezinnen betekende dit repatriëring naar Nederland voor demobilisatie of herindeling bij de Koninklijke Landmacht;
b. Indonesische ex-KNIL-militairen konden aanvankelijk kiezen uit twee en later uit drie mogelijkheden:
1. afvloeien als ongewapend burger met gezin in hun Indonesische negorij. Deze afvloeiing had plaats vanuit het naastbijgelegen Nederlandse doorgangskamp;
2. overgang naar het Indonesische leger (APRI of TNI), bij voorkeur in onderdeelsverband en met wapens;
3. Onder de drang der omstandigheden is daar in 1951 een derde mogelijkheid bijgekomen, n. l. tijdelijke overbrenging naar Nederland. Omdat zij niet in Ambon konden afvloeien werden begin 1951 ca. 4. 000 Ambonese ex-KNIL-militairen met ca. 9. 000 gezinsleden tijdelijk naar Nederland overgebracht. Daar verblijven zij nu nog als de bekende groep van ca. 30. 000 Zuidmolukkers die nog steeds aanhangers zijn van de Republiek der Zuid-Molukken.

De afwikkeling van de laatste 57.000 mannen, vrouwen en kinderen in veruiteen gelegen doorgangskampen, bleek een gecompliceerde en tijdrovende operatie te zijn, waaraan veel administratie, berichtenwisseling, overleg en beleid, vervoer, verzorging, etc. te pas kwamen. Daarbij ontstonden vaak incidenten en moeilijkheden die de afwikkeling verstoorden en vertraagden. De ontruimings- en transportplannen met bijbehorende vaarschema's moesten vaak op korte termijn worden gewijzigd.
Behalve de genoemde personeelsafwikkeling had het afwikkelingscommando nog andere taken t. w.
a. concentratie van de Nederlandse landstrijdkrachten - met gezinnen - in zo weinig mogelijk rayons gelegen nabij inschepingshavens. In overleg met Indonesische militaire autoriteiten, diende dit te geschieden volgens tevoren opgestelde en goedgekeurde ontruimings- en transportplannen. Overbodig geworden rayonscommando's en doorgangskampen werden regelmatig opgeheven.
b. Voor zo ver nog niet geschied: ordelijke overdracht van de zg. "territoriale militaire verantwoordelijkheid" (patrouillegbieden, bewakingsobjecten etc.).
c. Overdracht aan het Indonesische leger van roerende en onroerende militaire goederen, waarbij materieel en gebouwen (vliegtuigen, voertuigen, wapens, verbruiksvoorraden, magazijnen, werkplaatsen, vliegvelden,kazernes, hospitalen, etc.).
Het KNIL-materieel werd tenslotte - zij het met moeite - geheel overgedragen en het KL-materieel gedeeltelijk.

De RTC-overeenkomsten verlangden een ordelijke afwikkeling en overdracht gebaseerd op samenwerking tussen Indonesische en Nederlandse militaire commandanten. De militairen onder Nederlands bevel mochten hun gastpositie niet misbruiken, d. w. z. zij moesten strikt neutraal blijven bij alle binnenlandse Indonesische politieke conflicten. Verder de RTC - overeenkomsten loyaal uitvoeren.
Voor moeilijke gevallen werden landelijke en plaatselijke gemengde Nederlands-Indonesische militaire commissies ingesteld. De afwikkeling ging dus gepaard met Indonesisch-Nederlands overleg op de niveau's van Indonesische minister van defensie tot aan Indonesische garnizoenscommandant.

4. Inkrimping en teruglopende sterkte

Zoals de naam zegt, had het afwikkelingscommando een aflopende taak en moest tenslotte zich zelf opheffen. Als gevolg daarvan werden regelmatig ondergeschikte onderdelen opgeheven en liep de totale sterkte voortdurend terug. Het is niet doenlijk de opheffing van alle onderdelen op de voet te volgen. Toch willen wij ter illustratie enkele voorbeelden geven in het volgende overzicht.

Opheffing	van enkele belangrijke onderdelen v. h. afwikkelings-co.
augustus 1950	Na hevige gevechten en de geforceerde evacuatie van de Nederlandse landstrijdkrachten, werden het Nederlandse rayoncommando en doorgangs kamp te Makassar opgeheven.

september 1950

Opheffing van rayoncommando en doorgangskampen te Bogor (Buitenzorg).

april 1951

Opheffing van rayoncommando's en doorgangskampen te Bandung en Surabaja.

mei 1951

Opheffing van rayoncommando's en doorgangskampen te Djakarta en Semarang.

31 mei 1951 Opheffing van afwikkelingscommando, afwikkelingsbureau en commando Nederlandse rayons in Indonesië.

Een globaal beeld van de teruglopende sterkte van de Nederlandse legerstrijdkrachten in Indonesië vindt men in het volgende overzicht betreffende de periode januari 1950 - juni 1951. Het heeft achtereenvolgens betrekking op:

- het Commando Nederlandse Landstrijdkrachten in Indonesië (januari-augustus 1950) en
- het daaropvolgende Afwikkelingscommando KL (augustus 1950 - juni 1951).

Globaal sterkteverloop van KL en (ex) KNIL in Indonesië in 1950 en 1951.

data	KL	(ex) KNIL	gezinsleden van militairen	totaal zielen
1-1-'50	75.000	65.000	130.000	270.000
1-8-'50	15.000	13.500	29.000	57.500
1-11-'50	7.000	5.500	11.500	24.000
1-1-'51	4.500	5.000	9.400	18.900
1-3-'51	1.800	4.000	7.400	13.200
1-4-'51	1.200	2.900	5.700	9.800
1-6-'51	-	-	-	NIHIL

Toelichtingen:

- Het KNIL werd in juli 1950 opgeheven,
- de totaal sterkte van kolom 5 omvat KL-militairen, ex-KNIL-militairen en hun vrouwen en kinderen. Deze sterkte was van belang voor verpleging, legering en vervoer. Het vervoer omvatte interinsulair vervoer in Indonesië en vervoer van Indonesië naar Nederland. Legering en verpleging hadden plaats in de doorgangskampen,
- het personeel van de Nederlandse Militaire Missie is niet meegeteld,
- de KL-sterkte loopt sneller terug dan de (ex) KNIL-sterkte door de vertraging van de afwikkeling van de Indonesische ex-KNIL-militairen.

(wordt vervolgd)

DE NIEUWE STUDIE-AFDELING "VESTING- EN FORTENBOUW"

Introductie.

Het algemeen bestuur prijst zich gelukkig in de persoon van de heer A. F. Lancker iemand gevonden te hebben, die bereid en in staat is de studie-afdeling "Vesting- en fortenbouw" te gaan leiden.
De heer Lancker wil beginnen met gezamenlijke studie van forten buiten Nederland, die door Nederlanders zijn gebouwd, dan wel door Nederlanders zijn bezit geweest.
Als inleiding daarop en teneinde meer medewerking te verkrijgen schreef hij het hierna volgende "Ten Geleide".
Het bestuur wenst hem veel succes en vooral veel medewerking toe!
De heer Lancker woont in Hilvarenbeek.

Ten geleide.

De één verzamelt postzegels, sigarenbandjes of suikerzakjes, de ander heeft belangstelling voor kerken, kastelen of raadhuizen, en, omdat ik in een atlas uit de vorige eeuw op de ZW-kust van Nieuw-Guinea de ruines van Fort Dubus vond aangegeven, kreeg ik interesse voor de geschiedenis rond de voormalige Nederlandse forten overzee.
De bekende geschiedkundige Dr. H. J. de Graaf, wien uitgevoerde briefwisseling mijn hobby bekend was, gaf mij in overweging de door mij verzamelde gegevens te bewaren voor het nageslacht.
Dit idee overnemend en de uitvoering hiervan besprekend met diegenen waarvan ik mocht verwachten dat zij er belangstelling voor hadden, ontmoette ik vooral enthousiasme bij het huidige Hoofd van het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf, de Kapt. Lt. ter Zee Spec. Diensten F. C. van Oosten, en toch heus niet alleen omdat de geschiedenis van vele maar beslist niet alle forten, zo nauw verweven is met die van de Staatse/Bataafse/Koninklijke Marine.
Het was de heer Van Oosten die mij overtuigde van het belang mijn navorsingen niet te beperken tot Zuid-Oost Azië, zoals eerst mijn bedoeling was, maar ze uit te strekken tot alle gebieden waar eens van de verdedigingswerken de Nederlandse driekleur heeft gewapperd.
Ik heb hier beslist geen spijt van gehad, in tegendeel, want veel van de mij tot dusverre ongeweten geschiedenis van Nederlanders overzee, bleek ongemeen boeiend.
Mede op aanwijzingen van meergenoemde zee-officier ben ik gekomen tot een informatie-blad-systeem, waarbij op elk los blad in het kort de gevonden gegevens van één fort staan met de bronvermelding.
Ik kan niet anders zeggen dan dat ik bij mijn navorsingen van alle geraadpleegde instanties en particulieren op de meest welwillende wijze medewerking heb ontvangen, en dan noem ik in alfabetische volgorde:

het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf te 's-Gravenhage
het Kon. Instituut voor Land-Taal-en Volkenkunde te Leiden
de Nederlandse Ambassade te Accra
het Nederlands Historisch Scheepvaart Museum te Amsterdam
de Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel te 's-Gravenhage
de Stichting Atlas van Stolk te Rotterdam

de Topografische Dienst te Delft
de Zuid-Afrikaanse Ambassade te 's-Gravenhage
Mevr. J. M. Ahmad Ali-Koedooder te Paramaribo
Dr. H. J. de Graaf te Velp
Dr. J. Ploeger te Pretoria
Dr. Ir. C. L. Temminck Groll te Utrecht
Gen. Maj. b. d. J. J. de Wolf te Bussum.

En wanneer ik in dit rijtje een instelling of persoon heb overgeslagen, dan schaam ik mij bij voorbaat voor deze nalatigheid onder aanbieding mijner verontschuldigingen.
Wat zijn nu de resultaten? Helaas vaak nog omgekeerd evenredig aan de bestede tijd en moeite. Van veel forten heb ik tot dusver niet meer kunnen vinden dan hun naam en/of locatie. Mij ontbreekt tot heden de tijd en gelegenheid eens te gaan snuffelen in hetgeen bijv. de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, het Instituut voor de Tropen te Amsterdam en het Rijksarchief te 's-Gravenhage hebben te bieden.
Toch heb ik ook wel eens geluk gehad en met één slag de hele geschiedenis van een fort, zelfs van een serie forten, te weten kunnen komen.
Ik hoop dan ook dat mede door toedoen van andere leden, die zich ook willen interesseren voor deze materie, het niet bij incidentele gelukjes zal blijven en dat er binnen afzienbare tijd meerdere zullen volgen.
En in dit vertrouwen heb ik, voorlopig op minimale schaal, de eerste serie [x]) informatiebladen, inzake -forten in de Amerika's, het licht laten zien.

A. F. LANCKER.

[x]) toegezonden aan:
Het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf te 's-Gravenhage
de Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel te 's-Gravenhage
de Stichting Menno van Coehoorn te Oegstgeest.

HISTORISCHE NEDERLANDSE FORTEN IN AFRIKA

In het voorgaande fragment maakte ik reeds gewag van het feit dat ik in één klap de geschiedenissen van een serie forten te weten heb kunnen komen. Dit betreft de forten aan de kust van Guinea, de voormalige. Goudkust of het huidige Ghana.
De Lt. t. Z. 1e kl. C. A. Joekel die zich aan boord bevond van Z. M. Metalen Kruis, belast met de -uitvoering en naleving van het Tractaat d. d. 5 maart 1867 inzake de gebiedsverdeling ter kuste van Guinea, wijdde in zijn werkje "Onze bezittingen op de kust van Guinea" (uitg. C. F. Stemler te Amsterdam 1869) ook aandacht aan de diverse forten en andere verdedigingswerken.
Door de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Accra (vaak pleegt men uit het buitenland te vernemen wat er in eigen land te koop is!) werd ik attent gemaakt op een artikel van de hand van Dr. Ir. C. L. Temminck Grol, getiteld "De monumenten van Europese oorsprong in Ghana", verschenen in het Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, jaargang 67, aflevering 5, 1968. Dit artikel was ook als overdruk apart uitgegeven maar bleek helaas - uitverkocht.

Het artikel zou o. m. hebben verwezen naar het standaardwerk van A. W, Lawrence "Trade Castles and Forts of West Africa", London 1963.
Inmiddels was mij ook bekend geworden dat de heer Temminck Groll een groot aantal foto's van de forten en/of ruines had genomen.
En het was ook de heer Temminck Groll die mij op zijn beurt terug verwees naar Accra (Ghana) waar het Ghana Museum and Monumentsboard, P. O. B. 3343, een werkje had uitgegeven van de hand van de Nederlandse lector in de geschiedenis Albert van Dantzig onder de titel "A short history of the forts and castles of Ghana".
Uiteraard is dit werkje beter gedocumenteerd dan het overigens zeer lezenswaardige boekje van Jeekel.
De ironie wil dat wij thans over de verwijzing naar de beste documentatie over Nederlandse forten beschikken, die liggen in een gebied waarvan de doorsnee-Nederlander nooit heeft geweten dat het eens een Nederlandse bezitting was!

A.F. LANCKER.

-o-o-

REGIMENT VERBINDINGSTROEPEN - opgericht 18 februari 1874

Afstamming:

18 febr.	1874	Afdeling Veldtelegrafisten van Bataljon Mineurs en Sappeurs.
14 febr.	1881	Spoorweg- en Telegraafcompagnie van Korps Genietroepen.
1 juli	1896	Telegraafcompagnie van Korps Genietroepen.
2 sept.	1903	Telegraafafdeling van Regiment Genietroepen.
14 nov.	1918	Telegraafcompagnieën van Bataljon Technische Troepen van Regiment Genietroepen.
6 mei	1922	2de Bataljon (Telegraaftroepen) van Regiment) Genietroepen.
3 okt.	1927	2de Bataljon (Verbindingstroepen) van Regiment Genietroepen.
1 okt.	1938	2de Regiment Genietroepen (Verbindingstroepen).
14 mei	1940	Opgeheven.
15 april	1946	Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1951	1ste en 2de Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1958	REGIMENT VERBINDINGSTROEPEN.

Afstamming van de Bataljons:

1ste Bataljon (opgericht 18 februari 1874)

18 febr.	1874	Afdeling Veldtelegrafisten van Bataljon Mineurs en Sappeurs.
14 febr.	1881	Spoorweg- en Telegraafcompagnie van Korps Genietroepen.
1 juli	1896	Telegraafcompagnie van Korps Genietroepen.
2 sept.	1903	1ste Compagnie van Telegraafafdeling van Regiment Genietroepen.
1 aug.	1914	Telegraafafdeling van Hoofdkwartier Veldleger.
14 nov.	1918	1ste Telegraafcompagnie van Bataljon Technische Troepen van Regiment Genietroepen.

6 mei	1922	1ste Compagnie van 2de Bataljon (Telegraaftroepen) van Regiment Genietroepen.
3 okt.	1927	1ste Compagnie van 2de Bataljon (Verbindingstroepen) van Regiment Genietroepen.
1 okt.	1938	1ste Compagnie van 2de Regiment Genietroepen (Verbindingstroepen).
28 aug.	1939	Verbindingsafdeling van Hoofdkwartier Veldleger.
14 mei	1940	Opgeheven.
15 april	1946	1ste Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen.
1 juli	1950	1ste Bataljon van Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1951	1ste Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1958	1ste BATALJON VAN REGIMENT VERBINDINGSTROEPEN.

2de Bataljon (opgericht 2 september 1903)

2 sept.	1903	2de Compagnie van Telegraafafdeling van Regiment Genietroepen.
1 aug.	1914	Telegraafafdeling van Staf 1ste Divisie.
14 nov.	1918	2de Telegraafcompagnie van Bataljon Technische Troepen van Regiment Genietroepen.
6 mei	1922	2de Compagnie van 2de Bataljon (Telegraaftroepen) van Regiment Genietroepen.
3 okt.	1927	2de Compagnie van 2de Bataljon (Verbindingstroepen) van Regiment Genietroepen.
1 okt.	1938	2de Compagnie van 2de Regiment Genietroepen (Verbindingstroepen)
28 aug.	1939	Verbindingsafdeling van het 1ste Legerkorps.
14 mei	1940	Opgeheven.
15 april	1946	2de Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen.
1 juli	1950	2de Bataljon van Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1951	2de Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1958	2de BATALJON VAN REGIMENT VERBINDINGSTROEPEN.

3de Bataljon (opgericht 1 augustus 1914)

1 aug.	1914	Telegraafafdeling van Staf 2de Divisie.
14 nov.	1918	3de Telegraafcompagnie van Bataljon Technische Troepen van Regiment Genietroepen.
6 mei	1922	Opgeheven.
28 aug.	1939	Verbindingsafdeling van het 2de Legerkorps.
14 mei	1940	Opgeheven
15 april	1946	3de Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen.
1 juli	1950	3de Bataljon van Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1951	3de Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1958	3de BATALJON VAN REGIMENT VERBINDINGSTROEPEN.

4de Bataljon (opgericht 1 augustus 1914)

1 aug.	1914	Telegraafafdeling van Staf 3 de Divisie.
14 nov.	1918	4de Telegraafcompagnie van Bataljon Technische Troepen van Regiment Genietroepen.
6 mei	1922	Opgeheven.
28 aug.	1939	Verbindingsafdeling van het 3de Legerkorps.
14 mei	1940	Opgeheven.
15 april	1946	4de Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen.
1 juli	1950	4de Bataljon van Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1951	1ste Bataljon van 2de Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1958	4de BATALJON VAN REGIMENT VERBINDINGSTROEPEN.

5de Bataljon (opgericht 1 augustus 1914)

1 aug.	1914	Telegraafafdeling van Staf 4de Divisie.
14 nov.	1918	Verlichtings- en Radiotelegraafcompagnie van Bataljon Technische Troepen van Regiment Genietroepen.
6 mei	1922	Opgeheven.
28 aug.	1939	Verbindingsafdeling van het 4de Legerkorps.
14 mei	1940	Opgeheven.
15 apr.	1946	5de Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen.
1 juli	1950	5de Bataljon van Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1951	2de Bataljon van 2de Regiment Verbindingstroepen.
1 okt.	1958	5de BATALJON VAN REGIMENT VERBINDINGSTROEPEN.

6de Bataljon (opgericht 1 augustus 1914)

1 aug.	1914	Landweer Telegraafcompagnie
14 nov.	1918	Opgeheven.
28 aug.	1939	Verbindingsafdeling van de Lichte Brigade.
1 mei	1940	Verbindingsafdeling van de Lichte Divisie.
14 mei	1940	Opgeheven.
15 april	1946	6de Bataljon van 1ste Regiment Verbindingstroepen
1 juli	1950	6de Bataljon van Regmient Verbindingstroepen
1 okt.	1951	3de Bataljon van 2de Regiment Verbindingstroepen
1 okt.	1958	6de BATALJON VAN REGIMENT VERBINDINGSTROEPEN.

H. RINGOIR.

DE UNIFORMEN VAN DE DUITSE BUNDESWEHR (vervolg) door M. Talens.

De Luchtmacht.

Met het uitkomen van het Kledingvoorschrift 1959 kreeg de Luchtmacht wederom het uniform in de blauwgrijze kleur.
Het model is gelijk aan dat van het Leger.
Ook de rangonderscheidingstekens bleven onveranderd (afb. 7 t/m 9).
Wel werden er in 1961 nieuwe armbanden voor verschillende squadrons ingevoerd.
Zo kwamen er armbanden voor het "Geschwader Richthofen", Geschwader Boelcke" en Geschwader Immelman", Deze drie namen herinneren aan drie beroemde jachtvliegers uit de 1e wereldoorlog.

- Manfred von Richthofen 2-5-1982 - 21- 4-1917.
- Oswald Boelcke 19-5-1891 - 28-10-1916.
- Max Immelman ? - 18- 6-1916.

Alle banden zijn in dezelfde kleur en uitvoering als de Algemene Luchtmacht armband (afb. 21).
De armbanden mogen alleen worden gedragen voor de duur dat men bij één der squadrons is ingedeeld.
De armbanden werden voor het eerst uitgereikt op 21 April 1961 door de toenmalige Inspecteur der Luchtmacht Generaal Kammhuber op het vliegveld Alhorn.
De armbanden "Unteroffiziersschule" en "Wachbataillon" zijn gelijk aan die van het leger. Het opschrift is echter op een donkerblauwe ondergrond gesteld.
Ook werden er onderscheidingstekens i. v. m. de functie ingevoerd (afb. 22), te weten: zilverkleurige machinaal geborduurde emblemen op een donkerblauwe ronde ondergrond met een diameter van 5 cm.
Na 1963 werden de epauletten, randen van de kraag en de naden van de broek afgezet met de goudgele wapenkleur, zoals dit ook bij het leger was uitgevoerd.
Op de kraag draagt men weer kraagspiegels (afb. 6).
De bijzondere borstonderscheidingstekens zijn op enkele uitzonderingen na, welke vermeldt staan bij de afbeeldingen, gelijk bij alle krijgsmachtdelen.
Alle borstonderscheidingstekens voor officieren zijn handgeborduurd voor O. O. en overigen machinaal geweven (afb. 19 a, b, c en 23 en 23a).
Nieuw ingevoerd in april 1972 werden voor Leger en Luchtmacht de emblemen voor officieren arts, dierenarts, tandarts en apotheker.
Deze emblemen worden nu op de epaulet gedragen tussen het rangonderscheidingsteken en de bevestigingsknoop. Het embleem is zilverkleurig, voor Generaals echter goudkleurig.
Met de invoering hiervan is de draagwijze op de ondermouw vervallen (afb. 6a).
De gevechtskleding en de daarop aangebrachte rangonderscheidingstekens en emblemen zijn gelijk aan die van het leger (afb. 20).

-o-o- -o-o-

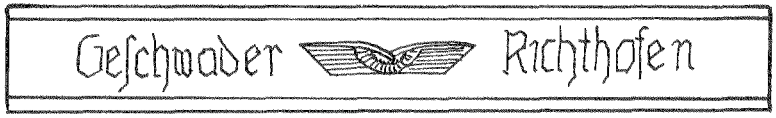

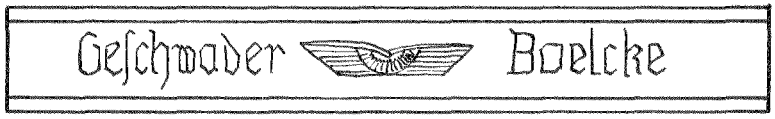

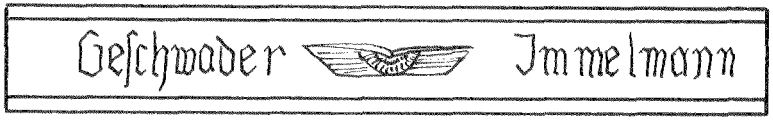

"Squadron armbanden"

Donkerblauwe 3 cm brede band met zilverkleurige 3 mm brede biezen en gestyleerde dubbele vleugel. Links en rechts van de vleugel de woorden:

"Geschwader Richthofen" (J.G. 71)
"Geschwader Boelcke" (JaBo.G. 31)
"Geschwader Immelmann" (Aufkl.G.51)

Officieren kunnen een handgeborduurde armband dragen.

afb.21

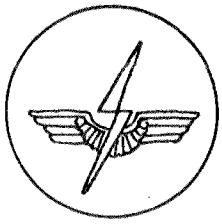

Radarführungs- u.
Flugsicherungspersonal.

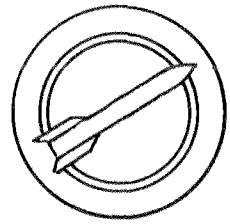

Lenkwaffen-
einsatzpersonal.

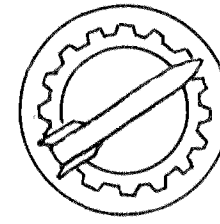

Lenkwaffen-
technisches Personal.

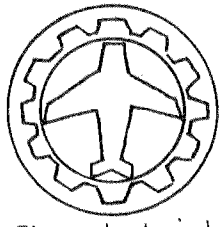

Fliegertechnisches
Personal

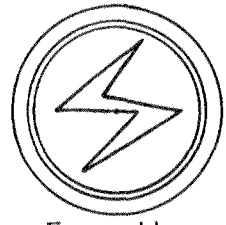

Fernmelde-
betriebspersonal.

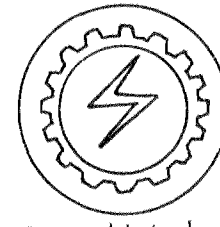

Fernmeldetechnisches
Personal.

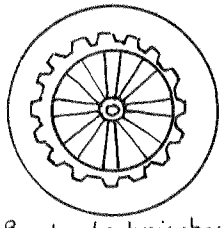

Bodentechnisches-
und Versorgungspersonal.

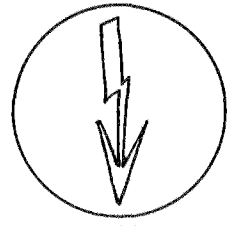

Nachrichten-
truppe.

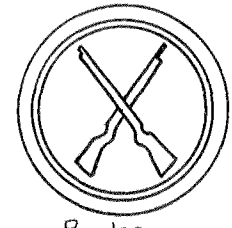

Boden-
verteidigungspersonal

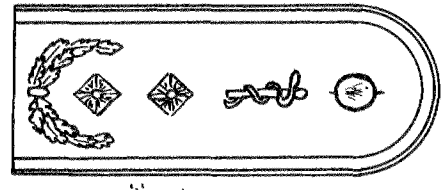

Ärzte.

"Fliegerartz"

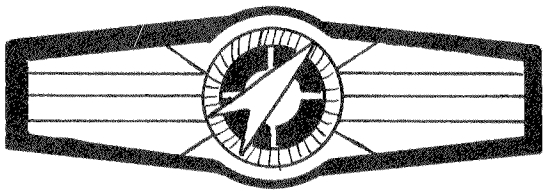

"Radarleitpersonal"

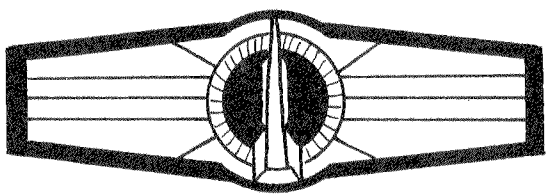

"Fla-Raketenpersonal"

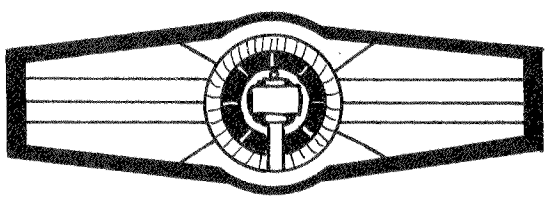

"Flügsicherungspersonal"

afb.23

Ingevoerd in mei 1972:

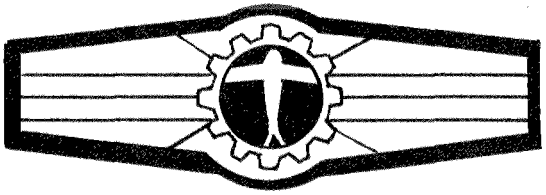

"Logistikpersonal"

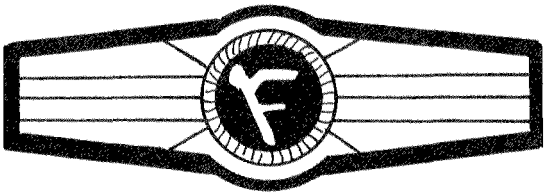

"Führungsdienste"

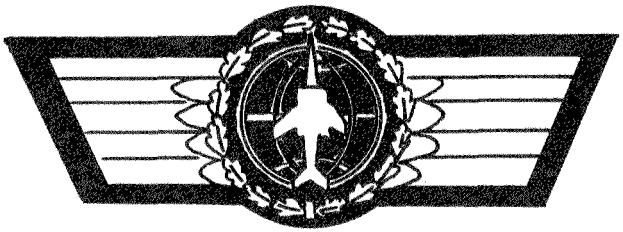

"Kampfbeobachter"

Alle emblemen (afb.23 en 23a) in drie uitvoeringen t.w. brons-,zilver- en goudkleurig.
De emblemen worden gedragen op de rechter borst 1 cm boven de borstzak.
Het dragen van één dezer emblemen sluit het dragen van elk der andere uit.

afb.23a

AANMELDINGSFORMULIER

Tot deelname aan de excursie op zaterdag 27 april 1974 naar het Maritieme Museum te Antwerpen.

Ondergetekende: .....

Naam: ..... Lidnr. .....

Adres: .....

zal met ..... introducé(es) (totaal ..... personen) deelnemen aan de excursie van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie op zaterdag 27 april 1974 naar Antwerpen.
De kosten welke aan deze excursie zijn verbonden, f 25,-- per persoon zal ik gireren aan de penningmeester C.J. Kneppelhout, Bremstraat 26, Den Helder postrekening 29.40.790 1) of overschrijven op Algemene Bank Nederland, Den Helder 58.72.29.101 1)
Ik stap in Den Haag Centraal Station (voormalig Staatsspoor) 1) of Breda bij Motel 1)

Te ..... op ..... 1974.

Handtekening:

Gaarne ingevuld zenden aan de penningmeester:

Ltz A I, C.J. Kneppelhout, Bremstraat 26, Den Helder.
voor 30 maart 1974.

1) doorhalen wat niet van toepassing is.

„DE DONDERBUS"

SOPHIAKADE 5B – ROTTERDAM 3016

Geopend: vrijdag 19.00–21.00 uur; zaterdag 10.00–18.00 uur

INKOOP - VERKOOP - RUIL

VAN OUDE WAPENS E.D. – VERDER ALLERLEI DOCUMENTATIE

Privé: J. WINTERS

BLAAKSEDIJK–OOST 17 – HEINENOORD – TELEFOON (01862) 23 38

CORRESPONDENTEN DER STUDIE-AFDELINGEN

(1) de studie-afdeling, 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS K.L.'
o.l.v. E.W. van Popta, Columbusstraat 260, 's-Gravenhage

(3) de studie-afdeling, 'UNIFORMKUNDE'
o.l.v. Dr. F.G. de Wilde, Jan Steenlaan 62, Naarden

(4) de studie-afdeling 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN'
o.l.v. H.G. Meyer, Jonkerstraat 55, Weurt bij Nijmegen

(5) de studie-afdeling 'MILITAIRE EMBLEMEN'
o.l.v. B.C. Cats, Claudiagaarde 72, Bussum. en
C. van Ekeris, Tesselschadelaan 147, 's-Gravenhage

(6) de studie-afdeling, 'WAPENS en MUNITIE'
o.l.v. G.J. de Graaff, de Ruyterkade 110 III, Amsterdam.

(7) de studie-afdeling 'MILITAIRE MUZIEK'
o.l.v. Mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 's-Gravenhage

(10) de studie-afdeling 'NAPOLEONTICA'
o.l.v. Mr. A. Telders, Burg. Diepenhorstlaan 20, Epe

(11) de studie-afdeling 'TWEEDE WERELDOORLOG'
o.l.v. J.H.M. Berlemon, Paramaribostraat 63, Leiden

(12) de studie-afdeling 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN'
o.l.v. A.J. Weekenstroo, Heerenstraat 9-11, Buren

(16) de studie-afdeling 'MILITAIRE GENEALOGIE'
o.l.v. Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 59, Haarlem

(17) de studie-afdeling 'MILITAIRE FOLKLORE'
o.l.v. L. Verhoeff, Gevers Deynotweg 50, Scheveningen

(19) de studie-afdeling 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT'
o.l.v. H.J. Schakelaar, Utrechtseweg 411, De Bilt

(20) de studie-afdeling "KNIL"
o.l.v. W.R. van der Weide, Velperweg 147, Arnhem

INTERESSEGEBIEDEN, WAAR (NOG) GEEN STUDIE-AFDELINGEN VOOR ZIJN OPGERICHT:

(2) 'tradities en ceremonieel'
(8) 'Vestingbouw, kasteelkunde, militaire gebouwen'
(9) 'Koninklijke Marine - geschiedenis, scheepsbouw, varende Marine'
(13) 'Vaandels'
(14) 'Eerste Wereldoorlog'
(18) 'Militaire voertuigen, tanks'
(21) 'Militaire bibliografie, tijdschriften'

*** De tussen haakjes geplaatste nummers zijn indicaties t.b.v. de ledenlijst.